KSIĄŻKA BIAŁORUSKA
W II RZECZYPOSPOLITEJ

Prace slawistyczne

109

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT SLAWISTYKI

JERZY TURONEK

KSIĄŻKA BIAŁORUSKA W II RZECZYPOSPOLITEJ 1921–1939

WARSZAWA 2000

Publikację opiniował do druku

JERZY GARBIŃSKI

Okładkę projektował

MAREK PIJET

Redaktor

ZENOBIA MIECZKOWSKA

Skład

ELŻBIETA AFTOWICZ

Łamanie

ANNA PABIS

ISBN 83-86619-73-2

Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW)
Przy Instytucie Slawistyki PAN
Pałac Kultury i Nauki
00-901 Warszawa
skr. pocz. 19

Spis treści

Wstęp

W pracy niniejszej przedstawiono dzieje książki białoruskiej w Rzeczypospolitej Polskiej od 1921 do września 1939 r. W tym bez mała 19-letnim okresie do państwa polskiego należały obszary północno-wschodnie (województwa: nowogródzkie, poleskie i wschodnie części wileńskiego i białostockiego), zamieszkałe w przeważającym stopniu przez ludność białoruską. Przeznaczona dla tej ludności książka w języku ojczystym spełniała nie tylko zwykłą rolę kulturotwórczą, była też w zamyśle wydawców ważnym czynnikiem kształtowania jej świadomości narodowej, wyrazem przeciwdziałania asymilacyjnej polityce władz polskich.

Włączenie tego obszaru do RP było rezultatem wojny polsko-radzieckiej, która ze zmiennym powodzeniem toczyła się w latach 1919-1920 i zakończyła się zawarciem traktatu pokojowego w Rydze (18.03.1921). Przypieczętował on podział Białorusi: jej część zachodnia przypadła Polsce, we wschodniej zaś utworzono Białoruską Republikę Radziecką.

Wypada jednak zauważyć. iż w całym 1921 r. – przyjętym jako początek badanego okresu wydawniczego – Wilno, w którym skupiała się wówczas niemal cała białoruska działalność edytorska, pozostawało formalnie poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z traktatem litewsko-radzieckim z 12.07.1920 r. przekazano je Litwie, już jednak 9.10.1920 r. zostało zajęte przez dywizję generała Lucjana Żeligowskiego, który na obszarze powiatów wileńskiego, trockiego, oszmiańskiego i święciańskiego utworzył fikcyjne państewko – Litwę Środkową ze stolicą w Wilnie. Państewko to, mające wszakże szereg formalnych atrybutów odrębnego tworu państwowego, istniało do 20.02.1922 r., kiedy to na mocy uchwały sejmu krajowego w Wilnie połączyło się z Polską.

Epizodyczną działalność władz Litwy Środkowej większość badaczy polskich i białoruskich ocenia jako etap polskiej polityki inkorporacyjnej. Nie negując zasadniczo tej oceny wypada jednak wskazać na pewną specyfikę tego okresu. Zgodnie bowiem z intencją Józefa Piłsudskiego Litwa Środkowa miała być punktem wyjścia do budowy szerszej polsko-białorusko-litewskiej federacji państwowej, w związku z czym stosunek jej władz (w których uczestniczyli Biało-rusini: Wacław Iwanowski i Bronisław Taraszkiewicz) do białoruskiego życia kulturalnego był bardziej przychylny niż admini-stracji RP do pokonanej wiosną 1922 r. inkorporacji Nie wzbudza natomiast wątpliwości końcowa cenzura tej rozprawy – wrzesień 1939 r., kiedy to w następstwie niemiecko-radzieckiej napaści na Polskę obszary zachodniobiałoruskie zostały wcielone do ZSRR.

Dzieje książki białoruskiej w II Rzeczypospolitej (1921-1939) nie doczekały się dotychczas kompleksowego opracowania. Prace w tym zakresie zostały zapoczątkowane w latach dwudziestych przez Białoruską Bibliotekę Państwową w Mińsku. W 1927 r. nakładem tej Biblioteki ukazał się *Letapis biełaruskaha druku* (część III) z indeksacją katalogową książek w języku białoruskim wydawanych w latach 1917-1924, m. in. w Polsce. W 1928 r. rozpoczęto w Mińsku edycję periodyku „Letapis biełaruskaha druku”, w którym podawano coraz mniej informacji o książkach białoruskich ukazujących się za granicą i wreszcie z początkiem 1929 r. zaprzestano wykazywać wydania zagraniczne, ograniczając się jedynie do książek wydawanych w Białoruskiej SRR.

Badań w tej dziedzinie nie podejmowano na Białorusi także w okresie powojennym. Praca S. W. Gowina, *Druk Zachodniaj Biełarusi 1921-1939*, Mińsk 1974, dotyczyła publikacji periodycznych, a książka A. A. Wołka i A. I. Rakowicza, *Knigoizdatielskoje dieło w Biełorussii*, Mińsk 1977, tylko edycji książek radzieckich.

Negatywny stosunek białoruskich badaczy radzieckich do działalności wydawniczej poza granicami kraju podyktowany był głównie względami ideologicznymi. Poczynając od lat trzydziestych wydawane za granicą książki niszczono, częściowo przechowywano w „specfondach” bibliotek naukowych i tylko w rzadkich przypadkach omawiano je w naukowych publikacjach. Wpływały na to nie tylko wartości treściowe, niezgodne z panującą w ZSRR ideologią – do „specfondów” trafiały także dzieła klasyków marksizmu oraz przedruki wydanych

uprzednio w Białoruskiej SRR utworów klasyków literatury białoruskiej: Janki Kupały, Jakuba Kołasa i innych tylko dlatego, że pochodziły z zagranicy.

Upadek ideologii komunistycznej i rozpad ZSRR pozwolił badaczom białoruskim na rzeczowe podejście do problematyki wydawniczej w międzywojennej Polsce, jednakże poza fragmentarycznymi opracowaniami nie podjęto dotychczas kompleksowych studiów. Nadal brak pełnego katalogu książek, opracowań działalności wydawców, drukarzy, księgarzy oraz oceny recepcji książki przez czytelników i jej wpływu na kształtowanie się życia kulturalnego i świadomości narodowej ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej. W dużym stopniu było to następstwem trwającego do końca lat dwudziestych, a więc przez ponad sześćdziesiąt lat ignorowania tej problematyki. Wskazuje na to m. in. błędna informacja o liczbie książek wydrukowanych przez wileńską białoruską drukarnię im. Franciszka Skaryny[1].

W Polsce ukazało się dotychczas kilka przyczynków dotyczących dziejów książki białoruskiej w II RP. Wśród nich na uwagę zasługują prace Krystyny Gomółki[2] i Heleny Głogowskiej[3] oraz opracowane w Polsce, lecz wydane w Londynie wspomnienia Józefa Najdziuka-Aleksandrowicza (pod pseudonimem Stanisława Cyprianowicza) o genezie i działalności drukarni im. Skaryny w Wilnie[4]. Ponadto kilka publikacji ukazało się w londyńskim czasopiśmie „Bożym Szlacham", m. in. opracowany przez księdza Feliksa Żurnię wykaz białoruskich książek i periodyków religijnych[5] oraz źródłowe studium Guy Picardy, *The heavenly fire*, dotyczące białoruskojęzycznej literatury protestanckiej[6].

Studia nad kompleksowym opracowaniem białoruskiej działalności wydawniczej w międzywojennej Polsce zapoczątkowane zostały w la-

---

[1] H. Halenczanka i W. Hierasimau podają, iż drukarnia im. F. Skaryny wydała (sic!) ponad 70 książek – zob. *Encykłapedyja historyi Biełarusi*, t. 4, s. 211. W rzeczywistości wydrukowano tam ponad 160 tytułów.

[2] K. Gomółka, *Białorusini w II Rzeczypospolitej*, Gdańsk 1992.

[3] H. Głogowska, *Białoruskie wydawnictwa religijne w II Rzeczypos-politej a białoruski ruch narodowy*, [w:] *Naród i religia*, Gdańsk 1994.

[4] S. Cypryjanowicz (J. Najdziuk) *Biełaruskaja drukarnia imia Franciszka Skaryny u Wilni (1926-1940)*, Londyn 1991.

[5] F. Żurnia, *Biełaruskija relihijnyja wydańni XIX-XX st. st.*, „Bożym Szlacham", 1972, nr 132.

[6] G. Picarda, *The heavenly fire, „Bożym Szlacham"*, 1975 nr 143-144.

tach osiemdziesiątych w Instytucie Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. Pierwszą ich część stanowi opracowana przez Jerzego Traczuka bibliografia czasopism[7]. Niniejsze studium zapoczątkowuje drugą część poświęconą edycji książek.

Punktem wyjścia do tego opracowania, będącym zarazem podstawą analiz problemowych, było sporządzenie możliwie pełnego katalogu książek w języku białoruskim wydanych w latach 1921-1939. W tym celu spożytkowano wydany przez Białoruską Bibliotekę Państwową w Mińsku *Letapis biełaruskaha druku,* zawierający m. in. bibliograficzny opis książek wydanych w Polsce w latach 1921-1924 oraz *Urzędowy Wykaz Druków wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej*, w którym poczynając od 1929 r. notowano publikacje białoruskojęzyczne. Oba te źródła nie objęły jednak wszystkich książek wydanych w okresie międzywojennym w Polsce.

W tym stanie rzeczy pożytecznym źródłem uzupełniającym był reklamowy katalog wileńskiej księgarni „Pahonia", obejmujący większość książek białoruskich wydanych do połowy 1937 r.[8], oraz wykazy bibliograficzne publikowane regularnie w wileńskich czasopismach „Biełaruskaja Krynica", „Chryścijanskaja Dumka", „Szlach Moładzi" i innych. Wobec tego że katalog księgarni „Pahonia" i czasopisma często nie uwzględniały takich danych, jak nazwa wydawnictwa, drukarni, objętość i inne, uzyskane tą drogą informacje musiały być konfrontowane i uzupełniane szczegółami podawanymi na okładkach poszczególnych książek.

W dużej mierze do tych celów wykorzystywano zbiory polskich bibliotek naukowych, a w niektórych przypadkach kolekcje prywatne. Szczególnie bogate zbiory książek białoruskich okresu międzywojennego posiada Biblioteka Narodowa w Warszawie, która otrzymywała przekazywany przez drukarnie czy Starostwo Grodzkie w Wilnie egzemplarz obowiązkowy. Pomimo różnych ubytków powstałych w czasie ostatniej wojny, w Bibliotece Narodowej zachowała się przeważająca część wydanych w tym okresie książek białoruskich.

Opracowany katalog przedstawiono w aneksie. Nie obejmuje on:

- periodyków (czasopism, roczników, kalendarzy),

---

[7] J. Traczuk, *Prasa białoruska w II Rzeczypospolitej*, „Studia polono--slavica orientalia. Acta litteraria", t. XIII, Warszawa 1992.

[8] *Kataloh (knihaspis) biełaruskich knih kniharni „Pahonia"*, Wilno 1937.

- ulotek (poniżej 4 stron) i map,
- wewnętrznych druków organizacji społecznych (programów, regulaminów, instrukcji, itp.),
- katalogów reklamowych księgarń białoruskich,
- zestawów niepaginowanych i niebroszurowanych,
- oraz 20 broszur propagandowych, wydanych w latach 1921-1922 przez białoruskich eserowców na Litwie, na których podano fikcyjne nazwy drukarni w miastach znajdujących się w Polsce; miało to ułatwić ich nielegalny kolportaż wśród ludności białoruskiej.

Publikację wydaną jednocześnie alfabetem cyrylicznym i łacińskim wykazano w katalogu, jako dwie odrębne książki. Dotyczy to dwóch lub trzech pozycji.

W przypadku książek drukowanych częściami w różnych latach, a nieraz i w różnych drukarniach, każdą część wykazano w katalogu jako odrębną książkę. Dotyczy to następujących pozycji: Ildefonsa Bobicza, *Niadzielasznija ewanhielii i nawuki*, 1921-1922, Jadwigi i Stanisława Hrynkiewiczów, *Rady chworym i zdarowym*, 1935-1939, *Haspadarski zbornik*, 1937-1939, Jakuba Kołasa, *Nowaja ziamla*, 1928-1929, *Zbornik „Biełaruskich wiedamaściej"*, 1921.

W katalogu wykazano książki według lat wydania w porządku alfabetycznym. Nazwiska lub pseudonimy czy kryptonimy autorów oraz tytuły książek podano w oryginalnej wersji białoruskiej w transkrypcji polskiej. W przypadku pseudonimów i kryptonimów w osobnym zestawieniu na końcu pracy zamieszczono nazwiska autora z wyjątkiem niektórych ogólnie znanych, jak Janka Kupała, Jakub Kołas i innych.

Miejsce wydania książki wymieniono w katalogu jedynie w przypadku wydania jej w innym mieście niż Wilno, na które w omawianym okresie przypadło 98% całej ich edycji w Polsce.

Według ustaleń autora w latach 1921-1939 opublikowano w Polsce ogółem 466 książek i broszur w języku białoruskim. Oceniając ten skromny wynik należy mieć na uwadze uwarunkowania historyczne. W następstwie kulturalnej polonizacji przeważającej części białoruskiej szlachty, jedynej poza częścią duchowieństwa warstwy społecznej decydującej o popycie na drukowane słowo, do końca XIX stulecia książka we współczesnym języku białoruskim była niezwykle rzadkim zjawiskiem. Z ustaleń Państwowej Biblioteki BSRR (obecnie Biblioteki Narodowej Białorusi) wynika, iż w ciągu XIX stulecia wydano w tym

języku ogółem 38 książek[9]. Wypada przy tym zauważyć, iż około połowę tej liczby stanowiły książki, które zewnętrznie (z tytułu) prezentowały się jak książki polskie czy rosyjskie, ale ich treść częściowo, rzadziej całkowicie, drukowano w języku białoruskim[10].

Pewne ożywienie działalności wydawniczej nastąpiło dopiero na początku XX stulecia, głównie z inicjatywy działaczy powstającego białoruskiego ruchu narodowego[11]. Według obliczeń S. Ch. Aleksandrowicza w latach 1901-1917 ukazało się 245 tytułów, w tym 14 kalendarzy[12], a według ustaleń Państwowej Biblioteki BSRR w następnych latach 1918-1920 wydano 155 książek, w tym 6 kalendarzy i 3 mapy[13].

Tak więc w dwudziestoleciu 1901-1920 wydano łącznie, nie licząc kalendarzy i map, 377 książek białoruskich, tj. przeciętnie 19 tytułów rocznie. Średnioroczny wskaźnik działalności wydawniczej w latach 1921-1939 wynosił na obszarze Polski 24 książki, był zatem wyższy niż w poprzednim dwudziestoleciu. Porównując te wskaźniki trzeba mieć na uwadze to, że książki wydawane do 1920 r. w zasadzie przeznaczano dla czytelników z całej Białorusi, podczas gdy w okresie międzywojennym tylko dla ludności jej części zachodniej, znajdującej się w granicach II RP, wobec czego realne zróżnicowanie obu wskaźników było jeszcze większe.

Można więc stwierdzić pewien postęp w tej dziedzinie, jednakże był on mało znaczący. Głównym tego powodem były zarówno skromne możliwości finansowe wydawców, jak też słaba recepcja książki przez czytelników. Zmianę tej sytuacji zapewnić mogła sprzyjająca polityka kulturalna państwa polegająca na sponsorowaniu wydawców i wpływaniu na rozwój zapotrzebowania społecznego na książkę. Znaczenie

---

[9] *Kniha Bielarusi 1517-1917 Zwodny katałoh*, Mińsk 1986, s. 196.

[10] Do książek białoruskich zaliczono m. in. Jana C z e c z o t a, *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny*, Wilno 1844 i 1846, w których pieśni białoruskie w oryginale zajmują część tekstu, lub operę Wincentego Dunin M a r c i n k i e w i c z a *Sielanka*, Wilno 1846, mimo że tylko jedna osoba mówi w niej po białorusku, pozostali po polsku.

[11] J. T u r o n e k, *Z dziejów białoruskiego ruchu wydawniczego w latach 1902-1905*, „Studia polono-slavica orientalia. Acta litteraria", t. IX, s. 65-81; tegoż, *Działalność białoruskiego wydawnictwa „Zahlanie sonca i u nasza akonca"* w Petersburgu (1906-1914), tamże, t. XIII, s. 41-66.

[12] S. Ch. A l e k s a n d r o w i c z, *Puciawiny rodnaha słowa*, Mińsk 1971, s. 163.

[13] *Letapis bielaruskaha druku*, czastka III 1917-1924, Mińsk 1927, s. VIII, 4-20.

tego czynnika ilustrują wyniki działalności wydawniczej w Białoruskiej SRR, w której pomimo zmiennych uwarunkowań ideologicznych, a w latach trzydziestych także tendencji rusyfikacyjnych, w porównywalnym okresie 1921-1939 wydano ogółem 10 573 tytuły w języku białoruskim[14]. Wskaźnik produkcji wydawniczej w BSRR (556 tytułów rocznie) był więc w tym okresie, przy niezbyt różniącej się liczbie ludności, 23-krotnie wyższy niż na Białorusi Zachodniej.

[14] *Druk Biełaruskaj SSR 1918-1980 Statystyczny zbornik*, Mińsk 1983.

Panorama wydawnicza

Za podstawę do ustalenia wydawcy książki służyła z reguły odpowiednia informacja umieszczona na jej stronie tytułowej. W toku kwerendy napotkano jednak około 50 książek, na których nie podano wydawcy. Brak ten udało się w kilkunastu przypadkach uzupełnić wykorzystując źródła pośrednie, głównie informacje prasowe. Według tych ustaleń edycją książek białoruskich w latach 1921-1939 zajmowało się 96 wydawców, w tym 44 to organizacje i instytucje (wydawnicze, polityczno-społeczne, religijne i inne), 21 redakcji czasopism i 31 osób prywatnych (w tym 16 autorów). Wydali oni łącznie 428 książek, tj. 92% wszystkich tytułów wymienionych w załączanym katalogu.

Jak wykazano w tablicy 1 działalność edytorska poszczególnych wydawców była bardzo zróżnicowana. 47 wydawców wydało w tym wieloletnim okresie zaledwie po jednej książce i tylko siedmiu wydawców – powyżej dziesięciu. Do tych ostatnich należały: Białoruskie Towarzystwo Wydawnicze, Wileńskie Wydawnictwo Borysa Kleckina, Wydawnictwo Władysława Znamierowskiego, Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury oraz redakcje chadeckich czasopism „Chryścijanskaja Dumka" i „Biełaruskaja Krynica". Jan Stankiewicz publikował książki firmowane przez Białoruską Partię Włościańską, jej organ prasowy „Narod" oraz indywidualnie.

Tablica 1

Liczba książek w języku białoruskim według wydawców (1921-1939)

I. Organizacje i instytucje

Białoruskie Towarzystwo Wydawnicze	51
Wileńskie Wydawnictwo B. Kleckina	32
Wydawnictwo W. Znamierowskiego	21
Wydania Jana Stankiewicza	16
Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury	15
Metodyści (Misja w Warszawie i in.)	10

Białoruskie Towarzystwo Naukowe	10
Biblioteczka Teatralna Mikołaja Szyły	10
Białoruskie Wydawnictwo Katolickie	8
Wydawnictwo „Kompas" w Łodzi	7
Robotniczo-Chłopski Klub Poselski „Zmahańnie"	6
Towarzystwo Szkoły Białoruskiej	6
Towarzystwo Oświaty Białoruskiej	6
Białoruska Biblioteka Ludowa	5
Metropolia Prawosławna w Warszawie	4
„Centrasajuz"	4
Księgarnia „Pahonia"	4
Księgarnia Stanisława Stankiewicza	4
Białoruska Rada Szkolna	3
Białoruska Włościańsko-Robotnicza Hromada	3
Komunistyczna Partia Polski	3
Rzymskokatolicka kuria archidiecezjalna w Wilnie	2
Białoruski Komitet Narodowy	2
Gimnazjum Białoruskie w Wilnie	2
Białoruski Zawiązek Studencki	2
Towarzystwo Przyjaciół Białorusoznawstwa USB	2
Związek Spółdzielni Spożywców w Wilnie	2
Białoruskie Koło Muzyczno-Dramatyczne	2
Zrzeszenie Kobiet Białoruskich im. Ciotki	2
Polskie organizacje społeczne w Nowogródku	2
Białoruskie Zgromadzenie Obywatelskie	2
Białoruska Partia Radykalno-Ludowa	1
Białoruski Klub Poselski	1
Białoruski Związek Religijno-Społeczny	1
Brytyjskie i Zagraniczne T-wo Biblijne	1
Zgromadzenie jezuitów w Albertynie	1
Zgromadzenie marianów w Drui	1
Księgarnia „Nadzieja" w Wilnie	1
Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych	1
Towarzystwo „*Biełaruskaja Chatka*" w Wilnie	1
Towarzystwo „Oświata na Wileńszczyźnie'	1
Towarzystwo „Ruń" w Białymstoku	1
Tymczasowa Rada Białoruska	1
Związek Krajowy	1
Razem	261

II. Redakcje czasopism

„Biełaruskaja Krynica”	38
„Chyścijanskaja Dumka”	33
„Biełpres”	6
„Hołas Bielarusa”	6
„Kałośsie”	6
„Szlach Moładzi”	5
„Samapomacz”	5
„Nasza Dumka”	3
„Nowaje Żyćcio”	2
„Nowy Szlach”	2
„Zmahańnie”	2
„Biełaruski Zwon”	1
„Hramadzki Hołas”	1
„Nasza Buduczyna”	1
„Rodny Kraj”	1
„Sacha”	1
„Sialanskaja Niwa”	1
„Studenckaja Dumka”	1
„Syn Biełarusa”	1
„Wola Narodu”	1
„Zaranka”	1
Razem	117

III. Osoby prywatne

Grzegorz Szyrma	6
ks. Stanisław Hlakowski i Józef Najdziuk	5
Maksym Harecki	4
Fabian Jaremicz	3
Sergiusz Pawłowicz	3
A. Jacyna	2
A. Markowski	2
Ignacy Miotła	2
A. Wasilenia	2
Franciszek Alachnowicz	1
Adam Bildziukiewicz	1
Jan Bohdanowicz	1
Charytonowicz	1
S. Czyżewski	1
Józef Hapanowicz	1
M. Hołub-Buczyńska	1
Antoni Hryniewicz	1
Mikołaj Iliaszewicz	1
Nina Iliaszewicz	1

Butrym Kalada	1
Antoni Łuckiewicz	1
Józef Malecki	1
Piotr Miotła	1
Antoni Nekanda-Trepka	1
Bolesław Paczopka	1
ks. Jan Siemaszkiewicz	1
Sergiusz Siniak	1
W. Trućko	1
Antoni Wasilewski	1
Ludwika Wojcik	1
Razem	50
Ogółem grupy I, II, III	**428**

Na zróżnicowanie zachodniobiałoruskiej panoramy wydawniczej istotny wpływ wywierały czynniki ideologiczne, które z różnym nasileniem występowały w ciągu okresu międzywojennego. W pierwszych latach powojennych ruch białoruski w II Rzeczypospolitej nie był wprawdzie jednolity pod względem ideowym, jednakże nie wykazywał jeszcze takiego rozbicia, do jakiego doszło w 1925/26 r. w następstwie powstania i aktywności Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hromady. W Wilnie działał Białoruski Komitet Narodowy, uznawany do powstania Hromady przez wszystkie liczące się ugrupowania polityczno-społeczne za ogólnonarodową reprezentację Białorusinów w państwie polskim. Jesienią 1922 r. – w rezultacie pomyślnego wyniku wyborów – w sejmie i senacie zasiadło 14 przedstawicieli ludności białoruskiej, którzy utworzyli wspólny klub parlamentarny. Wielu działaczy białoruskich liczyło na ułożenie pozytywnego modus vivendi w warunkach polskiej państwowości, żywe przy tym były tendencje polonofilskie[15].

W tym czasie na polu wydawniczym ważne miejsce zajmował Antoni Łuckiewicz – zdolny publicysta, wieloletni działacz polityczny, a od 1921 r. przewodniczący Białoruskiego Komitetu Narodowego i wykładowca historii literatury w wileńskim gimnazjum białoru-

[15] A. Stankiewicz, *Biełaruski chryścijanski ruch*, Wilno 1939, s. 169-170; J. Najdziuk, *Biełaruś uczora i siańnia*, Mińsk 1944, s. 190-195.

skim. Kierował on nie tylko Białoruskim Towarzystwem Wydawniczym, lecz także założoną przez siebie Białoruską Radą Szkolną, masową organizacją społeczną – Towarzystwem Szkoły Białoruskiej, a od 1923 r. także Białoruskim Towarzystwem Naukowym[16]. Każda z tych organizacji przygotowywała do druku podręczniki szkolne i inne książki i firmowała ich wydanie, o czym decydował Łuckiewicz. Od jego decyzji zależało zlecanie zamówień na wydanie książek Wydawnictwu Kleckina, z którym utrzymywano ścisłą współpracę[17].

Wszystkie wymienione organizacje i wydawnictwa oraz kilka redakcji czasopism stanowiły swego rodzaju wydawniczy holding Łuckiewicza. Przy jego merytorycznym i finansowym wsparciu w latach 1921-1925 ukazało się około 80 książek, tj. ponad 70% całej wydawniczej produkcji tego pięciolecia. Odpowiednio skromna była pozycja pozostałych wydawców: w tym czasie chadecka „Krynica" wydała tylko 6 tytułów, subsydiowane przez władze administracyjne organizacje polonofilskie – 6 i metodyści – 4.

W latach 1925/26 na zachodniobiałoruskiej scenie politycznej nastąpiły istotne zmiany, które zaważyły także na działalności wydawniczej. Białoruscy polonofile stracili nadzieje na spodziewane rozwiązanie przez rządy polskie najważniejszych problemów ekonomicznych i kulturalnych nękających chłopstwo i inteligencję. Polityka wszystkich kolejnych rządów zmierzała bowiem do utrwalenia podziału Białorusi i polonizacji jej części zachodniej, czemu służyło polskie osadnictwo wojskowe i cywilne, likwidacja białoruskiej spółdzielczości, przekształcanie stosunkowo licznych w okresie istnienia Litwy Środkowej szkół białoruskich na polskie, podporządkowanie celom polonizacyjnym Kościoła katolickiego i prawosławnego i inne. W tej sytuacji wśród białoruskiej ludności i działaczy politycznych narastały postawy opozycyjne, wykorzystywane skutecznie przez propagandę komunistyczną.

W końcu czerwca 1925 r. kilku posłów wystąpiło z Białoruskiego Klubu Parlamentarnego i utworzyło odrębny Klub Poselski

[16] A. Sidarewicz, *Anton Łuckiewicz*, „Nioman", 1990 nr 7.

[17] Zbieżna też była działalność obu wydawnictw: po upadku w 1932 r. Białoruskiego Towarzystwa Wydawniczego wydawnictwo Kleckina nie opublikowało już żadnej książki białoruskiej.

Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hromady. Niebawem, w sierpniu tego roku, odbyła się w Gdańsku konferencja przedstawicieli tego klubu z działaczami partii komunistycznych Białorusi Radzieckiej i Polski, w toku której postanowiono utworzyć na zachodniobiałoruskich obszarach Rzeczypospolitej masową radykalną organizację – Białoruską Włościańsko-Robotniczą Hromadę, uzgodniono jej założenia programowe i strukturę organizacyjną[18]. Organizatorem Hromady była Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi[19].

Radykalne hasła BWRH trafiały na podatny grunt społeczny, toteż nowa organizacja łatwo zdobyła masowe poparcie i w końcu 1926 r. rzekomo liczyła ponad 100 tysięcy członków. Jednocześnie wśród działaczy białoruskich dokonywała się polityczna dyferencjacja przy akompaniamencie niewybrednych publicznych napaści hromadowców na swych politycznych przeciwników, zwłaszcza na kierujących się ideologią narodową działaczy chadeckich. Doprowadziło to do upadku dotychczasowego Białoruskiego Komitetu Narodowego i opanowania przez hromadowców największej organizacji społecznej – Towarzystwa Szkoły Białoruskiej i jego kół terenowych.

Rosnącym wpływom popieranej przez Łuckiewicza lewicy Białoruska Chrześcijańska Demokracja przeciwstawiła swój program działania bazujący na ideologii chrześcijańskiej i narodowej. Widocznym wyrazem nabrzmiewającego rozłamu było wystąpienie w 1926 r. z kierowanego przez Łuckiewicza Białoruskiego Towarzystwa Naukowego działaczy chadeckich z ich liderem, księdzem Adamem Stankiewiczem na czele[20]. Jednocześnie chadecja przystąpiła do tworzenia własnej infrastruktury społecznej i kulturalnej. Wiosną 1926 r. przy jej decydującym udziale utworzona została nowa partia polityczna – Białoruski Związek Włościański oraz Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury, które w zamyśle

---

[18] *Rewolucjonnyj put' Kompartii Zapadnoj Biełorussi (1921-1939)*, Mińsk 1966, s. 132.

[19] M. A r e c h w a, *Da pytańnia ab historyi Kamunistycznaj Partyi Zachodniaj Biełarusi*, „Kamunist Biełarusi", 1957 nr 8.

[20] A. Ł u c k i e w i c z, *Piatnaccać hadou pracy Biełaruskaha Nawukowaha Tawarystwa*, „Hadawik Biełaruskaha Nawukowaha Tawarystwa, Wilno 1933, s. 13-14.

organizatorów miały być przeciwwagą dla Hromady i Towarzystwa Szkoły Białoruskiej.

Ważnym posunięciem BChD w dziedzinie wydawniczej było założenie w połowie 1926 r. własnej drukarni im. Franciszka Skaryny – jedynej białoruskiej drukarni w Wilnie. Jej twórcami byli księża Adam Stankiewicz i Wincenty Godlewski, superior klasztoru ojców marianów w Drui ksiądz Andrzej Cikota oraz wiceprzewodniczący Białoruskiego Związku Włościańskiego Fabian Jaremicz. Drukarnia działała na zasadzie komercyjnej, realizowała zamówienia różnych organizacji białoruskich, polskich i rosyjskich, jednakże jej podstawowym zadaniem była obsługa wydawców związanych z BChD[21].

Własna drukarnia zapewniała działaczom chadeckim dużo lepsze możliwości rozwijania działalności wydawniczej. Z różnych względów nie utworzyli jednak jednego większego wydawnictwa preferując działanie pod szyldem różnych organizacji, czasopism i osób prywatnych. Taka forma działania wynikała zapewne z obawy przed skutkami możliwych represji ze strony władz, co w funkcjonowaniu większej firmy mogłoby utrudniać realizację zamierzeń wydawniczych BChD. Faktycznie ta dekoncentracja była w dużym stopniu pozorna, jako że działalność tych licznych wydawców przeważnie była inspirowana przez duchowego przywódcę chadecji – księdza Adama Stankiewicza.

W skład tej nieformalnej grupy wydawniczej BChD wchodzili następujący wydawcy (liczbę opublikowanych przez nich książek podano w tablicy 1): Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury (1926-1936), Białoruskie Wydawnictwo Katolickie (1930-1939), księgarnia „Pahonia" (1927-1937), Białoruski Komitet Narodowy (1930-1933), konwent ojców marianów w Drui (1932), redakcje czasopism „Krynica", od końca 1925 r. „Biełaruskaja Krynica" (1921-1937), „Chryścijanskaja Dumka" (1928-1939), „Szlach Maładzi" (1929-1939). Ponadto do tej grupy zaliczyć można działaczy chadeckich: księży Stanisława Hlakowskiego i Jana Siemaszkiewicza oraz Józefa Najdziuka, Józefa Maleckiego i Jana Bohdaniowicza, którzy łącznie wydali 8 książek.

---

[21] S. Cypryjanowicz, op. cit.

Wykaz białoruskich wydawców chadeckich wypada uzupełnić o wileńską Archidiecezję Rzymskokatolicką, która w następstwie białoruskich inicjatyw sfinansowała wydanie dwóch lub trzech pozycji – w 1927 r. katechizmu ks. Józefa Reszecia i w 1939 r. Ewangelii w przekładzie na język białoruski ks. Wincentego Godlewskiego[22].

Efektem działalności wydawniczej grupy chadeckiej w okresie międzywojennym były 134 książki (nie licząc wydań neounickich), a ich udział w całej ówczesnej białoruskojęzycznej produkcji wydawniczej w Polsce dochodził do 30%. W ten sposób grupa ta wysunęła się na czołowe miejsce na zachodniobiałoruskiej niwie wydawniczej. Sprzyjały temu zwłaszcza potencjał twórczy autorów i ich ideowe zaangażowanie, finansowe wsparcie białoruskiego duchowieństwa katolickiego, posiadanie własnej drukarni i księgarni oraz sieci kół Białoruskiego Instytutu Gospodarki i Kultury, które zajmowały się kolportażem książek w terenie.

W działalności wydawniczej grupy BChD istniała pewna specjalizacja. Książki o katolickiej tematyce religijnej były wydawane przez redakcję czasopisma „Chryścijanskaja Dumka" i Białoruskie Wydawnictwo Katolickie. Stanowiły one w przybliżeniu jedną trzecią wszystkich wydanych przez tę grupę książek. Reszta, obejmująca różne kategorie tematyczne, była przeznaczona dla wszystkich czytelników, bez względu na ich przekonania religijne. W odróżnieniu od większości wydawnictw białoruskich książki grupy chadeckiej ukazywały się zarówno alfabetem łacińskim, jak i cyrylicznym, co miało na celu skuteczniejsze dotarcie do czytelników wyznania katolickiego i prawosławnego. Jedynie katolicka literatura religijna była konsekwentnie wydawana alfabetem łacińskim.

Wyniki wydawnicze BChD były znacznie lepsze niż jej politycznych przeciwników, którzy bardziej niż książki preferowali prasę i ulotki. W 1926 r. Hromada wydała tylko 3 książki, a utworzony po jej delegalizacji w 1927 r. Klub Poselski „Zmahańnie" – 6 książek, głównie prace Marksa, Engelsa, Plechanowa i Stalina. Nie przejawiała zbytniej aktywności w tej dziedzinie nielegalna partia komunistyczna (KPP

[22] Nie ustaliłem wydawcy katechizmu I. R. *Asnowy chryścijanskaj wiery dla biełaruskaha narodu*, Wilno 1927, nie wykluczam jednak, iż mógł być wydany przez Archidiecezję Wileńską.

i KPZB) wydając w okresie międzywojennym zaledwie 3 tytuły w języku białoruskim.

Delegalizacja Hromady i obawa przed uwięzieniem skłoniły Łuckiewicza do wyrzeczenia się dotychczasowej współpracy z lewicą i przejścia na pozycje ugodowe wobec władz polskich[23]. Ta decyzja zaważyła na jego działalności wydawniczej. W maju 1929 r. został wydalony z Towarzystwa Szkoły Białoruskiej i pozbawiony środków na kierowanie działalnością Białoruskiego Towarzystwa Wydawni-czego. Toteż po dobrych wynikach w latach 1927-1928 edytorska działalność grupy Łuckiewicza zaczęła gwałtownie słabnąć. Ostatnim jej przejawem było wydanie w 1933 r. w formie osobnych broszur odbitek kilku artykułów zamieszczonych w sponsorowanym przez władze oświatowe Roczniku Białoruskiego Towarzystwa Naukowego.

Kolejną pod względem liczby tytułów grupę wydawców tworzyły organizacje białoruskie subsydiowane przez władze administracyjne, które z tego powodu określane były jako polonofilskie. To określenie często nie pokrywało się z obserwacjami władz, które w deklarowanych przez te organizacje postawach prorządowych upatrywały chęć uzyskania państwowych dotacji finansowych. Opinie te najczęściej nie były bezpodstawne i po wstępnych negatywnych doświadczeniach władze wstrzymywały finansowanie, co wobec braku znaczącego poparcia społecznego prowadziło te organizacje do upadku. Toteż ich żywot najczęściej był krótki i ograniczał się do wydania jednej – dwóch książek.

W latach dwudziestych do tej grupy wydawców należały (liczbę wydanych przez nich książek podano w tablicy 1): Białoruska Partia Radykalno-Ludowa, Białoruskie Koło Muzyczno-Dramatyczne, Białoruskie Zgromadzenie Obywatelskie, Tymczasowa Rada Białoruska, Towarzystwo „Białoruska Chatka", Towarzystwo „Oświata na Wileńszczyźnie", Związek Krajowy oraz redakcje czasopism „Biełaruski Zwon" i „Hramadzki Hołas".

Wobec wyciszenia jawnej działalności organizacji lewicowych i kroczącej własną drogą chadecji w końcu lat dwudziestych władze polskie podjęły kolejną próbę skierowania ruchu białoruskiego na pozycje ugodowe. Taką nadzieję wzbudzała postawa kilku czołowych

---

[23] A. B e r g m a n, *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1984, s. 187-188.

działaczy Hromady: Radosława Ostrowskiego, Antoniego Łuckiewicza i Fabiana Akinczyca, którzy po jej likwidacji zgodzili się na współpracę z władzami polskimi. W sierpniu 1930 r. utworzyli oni Centralny Związek Białoruskich Organizacji Kulturalnych i Gospodarczych (tzw. Centrasajuz), który w zamyśle jego twórców miał być kolejnym „holdingiem" grupującym tworzone z czasem konkurencyjne wobec chadecji organizacje, jak Towarzystwo Oświaty Białoruskiej, Zrzeszenie Kobiet Białoruskich, korporacja studencka „Skarynia" i inne.

Finansowana przez władze administracyjne grupa Ostrowskiego działała w latach 1930-1934, jednakże nie rozwinęła, poza czasopismami poważniejszej działalności wydawniczej. W dużej mierze wpłynęły na to konflikty w kierownictwie grupy, m. in. na tle finansowym, w następstwie których z „Centrasajuzu" wystąpili lub zostali wydaleni Fabian Akinczyc, Antoni Łuckiewicz, Jan Stankiewicz i inne osoby z dużym doświadczeniem w pracy wydawniczej[24].

Tak więc w ramach projektowanej „Biblioteczki Rolniczej" „Centrasajuzu" zdołała ukazać się zaledwie jedna książka (Busieł S., *Matylkowyja raśliny*, 1932), ponadto wydano trzy broszury A. Rusakowicza krytykujące politykę społeczno-gospodarczą na Białorusi Radzieckiej i pod firmą Towarzystwa Oświaty Białoruskiej – sześć książek.

Do wydawnictw finansowanych przez władze wypada zaliczyć także serię: Białoruską Bibliotekę Ludową, w ramach której w latach 1932-1934 ukazało się w przekładzie na język białoruski pięć broszur polskich autorów (A. Bobrowskiego, S. Borkowskiego, K. Nowickiego i I. Olchowskiego) propagujących politykę ekonomiczną rządu i krytykujących sytuację w BSRR. Ogółem wydawnictwa polonofilskie wzbogaciły rynek księgarski o 28 tytułów, których udział w całej produkcji wydawniczej okresu międzywojennego wyniósł 6%.

W założonych warunkach białoruskiego życia politycznego było niemało wydawców, którym z różnych względów nie odpowiadała współpraca z chadecją, lewicą czy organizacjami polonofilskimi. Prowadzili więc samodzielną, niezależną od zwaśnionych ugrupowań, działalność wydawniczą, która wszakże, ze względu na skromne możliwości finansowe, dawała słabe efekty. Spośród nich stosunkowo dobre wyniki odnotował Jan Stankiewicz – językoznawca, historyk i nie-

---

[24] A. Stankiewicz, op. cit., s. 199-200.

zależny polityk, który pod firmą swej efemerycznej Białoruskiej Partii Włościańskiej i jej organu prasowego „Narod", a także indywidualnie wydał 16 tytułów, w tym kilka własnych prac filologicznych. Widoczną rolę odegrał także Mikołaj Szyła, były działacz eserowski, który w latach 1935-1937 przygotował do druku i wydał w ramach „Biblioteczki Teatralnej" 10 pjes dla amatorskich zespołów artystycznych.

W okresie międzywojennym istniało w Polsce kilka instytucji, nie związanych bezpośrednio z ruchem białoruskim, które realizując własne cele zajmowały się wydawaniem literatury w języku białoruskim. Wśród nich na uwagę zasługują: Misja Metodystów w Warszawie, wydawnictwo baptystów „Kompas" w Łodzi, Metropolia Prawosławna w Warszawie, ośrodek ojców jezuitów w Albertynie oraz unicki Białoruski Związek Religijno-Społeczny. Wypada też odnotować działające przy Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie Towarzystwo Przyjaciół Białorusoznawstwa, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie oraz polskie organizacje społeczne w Nowogródku.

Struktura tematyczna

Strukturę tematyczną książek wydanych w poszczególnych latach okresu międzywojennego ilustruje tablica 2. Przyjęto w niej podział na siedem grup tematycznych oznaczonych symbolami cyfrowymi, jak następuje:

I. Podręczniki szkolne i literatura pedagogiczna (bez podręczników do nauczania religii),

I. Literatura repertuarowa i śpiewniki,

I. Literatura piękna,

I. Literatura religijna łącznie z podręcznikami do nauczania religii,

I. Literatura polityczno-społeczna,

I. Językoznawstwo, literaturoznawstwo, oświata i kultura,

I. Pozostałe piśmiennictwo.

Tablica 2

Edycja książek według grup tematycznych

Lata	Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII
1921	34	11	5	2	2	3	4	7
1922	15	5	5	2	1	2	–	–
1923	25	7	3	9	–	3	1	2
1924	26	7	4	4	–	2	4	5
1925	13	3	2	–	4	2	1	1
1926	30	3	5	5	6	6	1	4
1927	47	5	15	15	7	1	1	3
1928	45	–	8	17	7	4	3	6
1929	40	7	5	11	5	7	3	2
1930	20	2	1	8	5	3	1	–
1931	20	3	1	6	2	6	1	1
1932	22	2	1	3	5	6	1	4
1933	26	–	4	4	4	9	5	–

1934	13	–	1	6	4	2	–	–
1935	21	–	3	6	5	2	1	4
1936	18	2	4	3	3	2	3	1
1937	26	1	9	5	2	2	2	5
1938	13	–	2	1	4	2	1	3
1939	12	–	–	2	3	2	1	4
1921-1939	466	58	78	109	69	66	34	52

Grupa I: podręczniki szkolne i literatura pedagogiczna. Jak wykazano w tablicy 2, edycja podręczników szkolnych i literatury pedagogicznej przejawiała w poszczególnych latach okresu międzywojennego istotne zróżnicowanie, co odzwierciedlało zmienną sytuację szkolnictwa białoruskiego jako największego odbiorcy tej literatury.

W 1921 r. na terenach zachodniobiałoruskich łącznie z Litwą Środkową czynnych było około 300 białoruskich szkół podstawowych i średnich[25]. Opiekę nad tym szkolnictwem sprawował utworzony w ramach Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej wydział szkół białoruskich kierowany przez Bronisława Taraszkiewicza. W tym roku wydano terminologię arytmetyki dla nauczycieli oraz 10 podręczników do nauczania języka i literatury białoruskiej, matematyki, historii powszechnej oraz historii i geografii Białorusi (zob. Aneks). Podręczniki opiniowane przez Białoruską Radę Szkolną były wydawane przez kilka wydawnictw. Przypuszczalnie pewną część kosztów wydawniczych pokrywały władze Litwy Środkowej.

Jednak już w 1922 r., po inkorporacji Litwy Środkowej do Polski, nastąpiła istotna zmiana państwowej polityki w odniesieniu do szkolnictwa białoruskiego. Szkoły te były przekształcane na polsko-białoruskie (utrakwistyczne) i szkoły z polskim językiem wykładowym, w których przewidywano możliwość nauczania języka białoruskiego jako jednego z przedmiotów.

Według badacza dziejów szkolnictwa dla mniejszości narodowych Stanisława Mauersberga lata trzydzieste stanowiły ostatni etap istnienia szkolnictwa białoruskiego w II Rzeczypospolitej. W roku szkolnym 1937/38 szkół z białoruskim językiem nauczania nie było już w ogóle, a utrakwistycznych pozostało 5. W 44 szkołach powszechnych z pol-

[25] S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 106.

skim językiem nauczania prowadzono jeszcze naukę języka białoruskiego jako przedmiotu dla 8,2 tys. uczniów[26].

Tendencje likwidacyjne obejmowały także szkolnictwo średnie. W 1922 r. zamknięto prywatne gimnazjum białoruskie w Borunach, w 1928 r. – w Radoszkowiczach, w 1931 r. – w Klecku, w 1932 r. – państwowe utrakwistyczne seminarium nauczycielskie w Wilnie i w 1934 r. – prywatne gimnazjum w Nowogródku. W Wilnie gimnazjum białoruskie egzystowało do 1932 r., kiedy to przekształcono je w filię polskiego państwowego gimnazjum im. Juliusza Słowackiego[27].

W rezultacie polityki władz oświatowych zapotrzebowanie szkół na podręczniki białoruskie stopniowo malało i w latach trzydziestych w szkolnictwie powszechnym ograniczało się głównie do nauki języka białoruskiego. W prywatnych gimnazjach uczono wprawdzie w tym języka także innych przedmiotów, jednakże, jak wspomniano, ich działalność była krótkotrwała.

Ogółem w latach 1921-1939 wydano w Polsce 52 białoruskojęzyczne podręczniki szkolne, w tym 27 do nauki języka i historii literatury białoruskiej (21 to wznowienia wydanych przed 1921 r. i 6 podręczników nowych, opracowanych w okresie międzywojennym). Były to:

Astrouski R., *Biełaruski prawapis* (1925, wznowienie w 1930),

Dwarczanin I., *Chrestamatyja nowaj biełaruskaj litaratury* (1927),

Hareckaja L., czytanka *Rodny kraj* (8 wznowień w latach 1921-1931),

Harecki M., *Historyja biełaruskaje literatury* (wznowienia 1921 i 1924)

Harecki M., *Chrestamatyja biełaruskaje* literatury (1923),

Lubicz-Majeuski S., elementarz *Pierszy pramień* (1929),

Paułowicz S., *Piszy samadziejna* (1929),

Smolicz A., elementarz *Zorka* (6 wznowień w latach 1921-1930),

Stankiewicz J., *Biełaruskaja prawapiś* (1921),

Stankiewicz J., *Nowy lementar* (wznowienie w 1931),

Taraszkiewicz B., *Biełaruskaja hramatyka* (wznowienia w 1922, 1929, 1931).

---

[26] Tamże, s. 113.

[27] Tamże, s. 106, 110-112; K. Gomółka, op. cit., s. 107.

Do nauki innych przedmiotów wydano 25 podręczników, w tym matematyki (arytmetyki, algebry, geometrii) 9, fizyki 4, historii powszechnej 3, historii Białorusi 2, geografii Białorusi 2, przyrody 2, śpiewu 2 i psychologii 1. W tej grupie wydano 10 nowych podręczników, opracowanych w okresie międzywojennym przez A. Nekandę-Trepkę (geometria, fizyka), R. Ostrowskiego (arytmetyka, kosmografia), A. Hryniewicza (śpiew), M. Iljaszewicza (psychologia) i S. Rak-Michajłowskiego (arytmetyka). Pozostałą ich ilość stanowiły przekłady głównie z języka rosyjskiego (9) i wznowienia wydań sprzed 1921 r. (6). Niemal wszystkie podręczniki tej grupy wydano w latach dwudziestych.

Prócz podręczników szkolnych w latach 1936-1937 ukazały się dwa elementarze S. Pawłowicza przeznaczone do nauki języka białoruskiego w domu. Były to: *Pierszyja zierniatki* (cyrylicą) i *Zasieuki* (łacinką). Ten ostatni tytuł został skonfiskowany przez wileńskie władze administracyjne[28].

Niezwykle skromnie przedstawiała się literatura metodyczna dla nauczycieli. W badanym okresie wydano tylko 4 tytuły: *Arytmetycznaja terminolohija* (1921), A. Łuckiewicza *Jak wuczyć u nowaj szkole* (1929), R. Ostrowskiego *Arytmetyczny zadacznik* (1929) i S Pawłowicza *Metadycznyja uwahi da pasobnika „Piszy samadziejna"* (1929).

W sumie w grupie podręczników i literatury pedagogicznej wydano 58 tytułów, co stanowiło 13% całej białoruskojęzycznej produkcji wydawniczej okresu międzywojennego. Największą ich liczbę wydało Białoruskie Towarzystwo Wydawnicze (23 tytuły), Wydawnictwo B. Kleckina (13), Białoruska Rada Szkolna (3) i Białoruskie Towarzystwo Naukowe (3). Wydanie kilku podręczników sfinansowali ich autorzy.

Podręczniki szkolne i literaturę metodyczną wydawano z reguły alfabetem cyrylicznym. Z czasem jednak zaczęły ukazywać się podręczniki dla szkół powszechnych także alfabetem łacińskim. Pierwszym z nich był wydany w 1929 r. przez Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie elementarz S. Lubicz-Majewskiego *Pierszy pramień*, którego ukazanie się wywołało ostrą krytykę pedagogów i

---

[28] „Szlach Moładzi". 1937 nr 6/105.

działaczy białoruskich[29]. Niebawem jednak do wydawania podręczników łacinką przystąpili także wydawcy białoruscy. W 1931 r. Białoruskie Towarzystwo Wydawnicze wydało łacinką czytankę L. Hareckiej *Rodny kraj*, gramatykę B. Taraszkiewicza i *Nowy lementar* J. Stankiewicza. W 1936 r. ukazało się łacinką kolejne wydanie czytanki L. Hareckiej, a w 1937 r. elementarz S. Pawłowicza *Zasieuki*.

Grupa II: literatura repertuarowa i śpiewniki. Wobec ograniczonej możliwości kształtowania świadomości narodowej poprzez szkołę organizacje białoruskie zmierzały do rozwijania pracy kulturalno-oświatowej wśród młodzieży i dorosłych w swych kołach terenowych. Największą rolę w tej dziedzinie odgrywało działające pod wpływem lewicy Towarzystwo Szkoły Białoruskiej (1921-1936) oraz związany z chadecją Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury (1926-1936). Krótkotrwałą działalność przejawiało także Towarzystwo Oświaty Białoruskiej (1933-1935) i niektóre inne organizacje polonofilskie.

Organizacje te wprawdzie konkurowały pomiędzy sobą na płaszczyźnie ideowej, jednakże praktyczna działalność ich kół terenowych była przeważnie podobna. Składało się na nią głównie propagowanie szkoły białoruskiej, walka z analfabetyzmem, organizacja domów ludowych, bibliotek, odczytów, kolportaż książek i prasy oraz popieranie działalności amatorskich zespołów artystycznych.

Według Seweryna Wysłoucha w 1928 r. – szczytowym roku swej działalności – Towarzystwo Szkoły Białoruskiej miało 9 zarządów okręgowych (Białystok, Głębokie, Grodno, Kosów, Lida, Mir, Nowogródek, Słonim, Wilejka), którym podlegało 385 kół na terenie 23 powiatów. W tym samym czasie Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury miał 16 swoich kół w 7 powiatach[30]. Z kolei, według autorów białoruskich, w 1928 r. działało około 500 kół TSzB, a ilość kół BIGiK w latach 1934-1935 przekraczała 80[31]. Nie wdając się w szczegółowe dociekania, można przyjąć, iż w końcu lat dwudziestych w pół-

---

[29] Zob. recenzja J. Stankiewicza, „Narod" 1929, nr 4; Sulima, *Skanda-liczny elementarz*, „Przegląd Wileński" 1929, nr 18-19; Palaszuk (S. Pawłowicz), *Niekalki uwah ab „biełaruskim" „Lemantary" St. Lubicz-Majeuskaha*, Wilno 1929.

[30] S. Wysłouch, *Białorusini na Ziemi Wileńskiej* [w:] *Wilno i Ziemia Wileńska*, t. I, Wilno 1930, s. 250.

[31] *Biełaruś. Encykłapedyczny Dawiednik*, Mińsk 1995, s. 100 i 698.

nocnowschodnich województwach II RP działało kilkaset tych kół. Były one jednak pod różnymi pretekstami likwidowane przez władze administracyjne.

Mając na względzie zapotrzebowanie działających w ramach tych kół amatorskich zespołów artystycznych organizacje wileńskie wydały w okresie międzywojennym 78 tytułów literatury repertuarowej, w tym 66 pjes i tzw. deklamatorów (zbiorów tekstów do deklamacji) oraz 12 śpiewników. Około połowy wydanych pjes (31 pozycji) stanowiły publikowane po raz pierwszy oryginalne utwory zachodniobiałoruskich autorów, zwłaszcza Franciszka Alachnowicza, Leopolda Rodziewicza, Janki Byliny (ks. Jana Siemaszkiewicza), Józefa Ruszczańca (ks. Józefa Reszecia), Kazimierza Swajaka (ks. Konstantego Stepowicza), Michała Maszary.

Kilkanaście pozycji repertuarowych stanowiły wznowienia utworów z początku XX stulecia, które nie straciły na aktualności. Wśród nich przeważały pjesy autorów białoruskich – Janki Kupały, Jakuba Kołasa, Józefa Losika i innych. Wydano także dwie pjesy Elizy Orzeszkowej i dwie ukraińskiego autora Marka Kropiwnickiego..

Znaczące miejsce w tej grupie tematycznej zajmowały opublikowane po raz pierwszy przekłady lub przeróbki pjes autorów rosyjskich, ukraińskich i jednej pjesy litewskiej. Około 10 tych pjes opracował i wydał w latach 1935-1937 Mikołaj Szyła (pod pseudonimem M. Szczasny lub kryptonimem M. Sz.) w ramach swej Biblioteczki Teatralnej. Nie były to jednak zwykłe przekłady, lecz daleko idące przeróbki obcojęzyczne tekstów dokonywane w celu lepszej ich recepcji przez publikę białoruską.

Wydawcy literatury repertuarowej najbardziej preferowali tematykę socjalną bliską i zrozumiałą mieszkańcom zachodnio-białoruskich wsi i miasteczek. Znaczna część wydanych pjes dotyczyła problematyki rodzinnej i sensacyjnej, marginalną natomiast rolę odgrywały utwory o tematyce historycznej oraz poświęcone specyficznym problemom białoruskiej świadomości narodowej. W tej ostatniej grupie na uwagę zasługują wydane w latach 1931 i 1933 pjesy Józefa Ruszczańca *Pierszyja łastauki* i *Zorka-ideja*[32]. Ograniczona popularyzacja idei narodo-

---

[32] J. Traczuk, *„Pierszyja łastauki" Jazepa Ruszczańca*, „Niwa", 15 i 29.03.1992.

wej nie wynikała jednak z takiej postawy wydawców, lecz odzwierciedlała głównie negatywny stosunek miejscowej administracji do tej problematyki. Wskazuje na to m. in. los pjesy Brasławicza z okresu działalności Hromady *I nas razbudzili* (1927), skonfiskowanej przez wileńskie starostwo.

Spośród 12 śpiewników większość stanowiły niewielkie broszury zawierające teksty popularnych pieśni białoruskich bez nut; korzystały z nich zespoły amatorskie i indywidualni wykonawcy. Ważne znaczenie naukowe miały natomiast profesjonalnie opracowane i wydane w latach 1929 i 1938 przez muzykologa Grzegorza Szyrmę zbiory białoruskich pieśni ludowych, a także śpiewniki Albina Stepowicza (1935) i Antoniego Hryniewicza (1928).

Grupa III: literatura piękna. W tej grupie tematycznej ukazało się w okresie międzywojennym 109 tytułów, co wskazuje, iż udział literatury pięknej był najwyższy (23%) w całej produkcji wydawniczej tego okresu. Jak podano w tablicy 2, edycja tej literatury w poszczególnych latach wykazywała znaczne wahania: najwięcej (od 11 do 17 tytułów rocznie) wydawano w latach 1927-1929, przeważnie jednak ukazywało się po kilka książek rocznie, niekiedy tylko po 1-2 książki, a w 1925 r. nie wydano żadnej.

Większość (60 tytułów) wydanych w tym czasie utworów literatury pięknej stanowiły nie publikowane dotychczas oryginalne wydania. Z wyjątkiem dwóch pozycji autorów z Białorusi Radzieckiej (J. Kołasa *U paleskaj hłuszy*, 1923 i U. Dubouki *Stroma*, 1923), których pierwsze wydania ukazały się w Wilnie, wszystkie nowe tytuły z tej grupy były dziełem autorów zachodniobiałoruskich. Podaję je w kolejności alfabetycznej nazwisk lub pseudonimów (kryptonimów) autorów:

A. W., Adważny W., poezja, proza

Jak Hanula zbirałasia u Arhientynu, 1930
Adam i Anielka, 1931
Kaniok-Harbuniok, 1932
Biełaruskija cymbały, 1933
Hanuliny kłopaty, 1935
Kazka ab rybaku i rybcy, 1935
Chłapiec, 1935

Arsieńniewa N., poezja, *Pad sinim niebam*, 1927

Bylina J., poezja, *Na pokuci*, 1934
Chmara S., poezja, *Żuraulinym szlacham*, 1939
Drucki-Padbiareski B., proza,
Piernik, 1927
Bajki, humar, satyra, 1928
Dziadźka Pranuk, proza, *Stasia*, 1922
Dziarhacz, proza, *Typy Paleśsia*, 1924
Hrynkiewicz S., proza,
Arlanio, 1927
Carkwa, Pomsta, Wiaźnica, 1928
Hryszkiewicz F., poezja, *Wiesnawyja melodyi*, 1927
Iljaszewicz Ch., poezja,
Wiesnapieśni, 1929
Zornym szlacham, 1932
Zachwarbawanyja wierszy, 1936
Inicki U., poezja, proza,
Son Hauryły i roznyja wierszy, 1928
Klim babaju i inszyja żarty, 1929
Apawiadańni, 1934
Iwers A., poezja, *Pieśni na zahonach*, 1939
Kazłouszczyk U., poezja,
Płacz biełaruskaj staronki..., 1930
Puty kachańnia, 1932
Szlacham zmahańnia, 1935
Maszara M., poezja,
Malunki, 1928
Śmierć Kastusia Kilanouskaha, 1934
Na sonieczny bierah, 1934
Wiasielle, 1934
Na pradwieśni, 1935
Mamczyna horka, 1936
Z pad strech sałamianych, 1937
Narcyzau J., proza, *Pabracimcy i wialikaja szyszka*, 1923
Rodziewicz L., poezja, *Biełaruś*, 1922
Stankiewicz S., poezja,
Smiech nia hrech, 1926
Z majho wakonca, 1928

Swajak K., poezja, proza,
Maja lira, 1924
Kupalle, 1930
Tank M., poezja,
Na etapach, 1936
Żurawinawy ćwiet, 1937
Naracz, 1937
Pad macztaj, 1938
Wasileuski J., poezja, *Skarb*, 1927
Wasilok M., poezja,
Szum barawy, 1929
Z sialanskich niu, 1937
Zaduma P., proza, *Kupalle*, 1930
Żyłka U., poezja,
Ujauleńnie, 1923
Na rostani, 1924

Wykaz utworów indywidualnych uzupełnia niewielka antologia zachodniobiałoruskiej literatury pięknej *Ruń wiesnachodu* (1928) oraz kilka zbiorków folklorystycznych opracowanych przez Jana Paczopkę (1927) i Jana Stankiewicza (1939 i 1937).

Wydawcy wileńscy często wykorzystywali klasykę białoruską z początku XX stulecia o zróżnicowanym zakresie problemowym. Ogółem w okresie międzywojennym wznowiono 27 utworów literatury pięknej, wśród których najbardziej preferowano powieści i opowiadania Jakuba Kołasa (Tarasa Huszczy). W latach 1921-1933 ukazało się 11 tytułów tego autora, m. in. poematy *Nowaja ziamla* (dwukrotnie w 1928/1929 i 1931) i *Symon Muzyka* (1928) oraz powieść *U hłybi Paleśsia* (1931).

Utwory Franciszka Bohuszewicza wznawiano pięciokrotnie, w tym jego *Dudka biełaruskaja* ukazała się czterokrotnie (1921, 1927 i dwa wydania w 1930 r.). Dwukrotnie wznawiano Janki Kupały *Szlacham żyćcia* (1923 i 1935) , raz Maksima Bohdanowicza *Wianok* (1927) oraz utwory Alberta Pawłowicza (1921 i 1929), Jadwihina Sz. (1923 i 1927), Andrzeja Ziaziuli (1931) i dziewiętnastowieczny anonimowy poemat *Taras na Parnasie* (1923 i 1929).

Najmniejszą część edytorstwa białoruskiego z dziedziny literatury pięknej (22 tytuły) stanowiły przekłady utworów obcojęzycznych.

Przeważały (16 tytułów) przekłady z języka rosyjskiego, w tym 3 utwory Witalija Bianki, (1931, 1933), 1 – Aleksandra Błoka (1926), 1 – Mikołaja Gogola (1929), 2 – Włodzimierza Korolenki (1928), 1 – Aleksandra Kupryna (1923), 2 – Michaiła Lermontowa (1924, 1926) i 3 – Lwa Tołstoja (1928, 1929).

Wyjątkowo skromny był dorobek przekładowy z innych literatur (6 tytułów). Z literatury polskiej wydano w przekładzie na język białoruski jedynie *Bartek zwycięzca* Henryka Sienkiewicza (1926) i nowelę Władysława Reymonta o obronie ziemi (1929). Pozostałe cztery tytuły (nie podano z jakiego języka przełożone) to: Marka Twaine *Królewicz i żebrak* (1928), Daniela Defoe *Robinson Kruzoe* (1929), opowiadania Alfonsa Daudeta (1927) i Makmanusa *Irlandzkie baśnie ludowe* (1923).

Grupa IV: literatura religijna. W latach 1921-1939 ukazało się ogółem 69 książek o tematyce religijnej: przekładów Pisma Świętego, modlitewników i innych tekstów liturgicznych, utworów publicystycznych oraz podręczników do nauczania religii w szkole i domu. Prócz zadań ściśle konfesyjnych celem tej literatury było zwiększenie roli języka białoruskiego w życiu religijnym i przeciwdziałanie historycznie uwarunkowanym tendencjom polonizacyjnym – w kościele rzymskokatolickim i rusyfikacyjnym – w kościele prawosławnym.

Prawie 2/3 całej wydanej w tym czasie literatury religijnej stanowiły książki o orientacji katolickiej (44 tytuły)[33]. Sprzyjały temu zarówno tradycje wydawnicze białoruskich działaczy katolickich z początku XX stulecia[34], konsekwentna działalność wydawców chadeckich w okresie międzywojennym, jak też możliwości intelektualne zainteresowanych autorów, wśród których, oprócz kilku osób świeckich, było 13 księży katolickich[35].

15 tytułów stanowiły teksty przewidziane do wykorzystywania w nabożeństwach kościelnych, w tym lekcje i ewangelie w przekładzie Il-

---

[33] Ilość tą można traktować jako minimalną, ideologiczne tendencje katolickie przewijały się bowiem w wielu utworach wydawanych przez czasopisma „Biełaruskaja Krynica" i „Chryścijanskaja Dumka" zakwalifikowanych w tej pracy do literatury repertuarowej i pięknej.

[34] Por. H. G ł o g o w s k a, op. cit.

[35] Fabian Abrantowicz, Ildefons Bobicz, Wincenty Godlewski, Józef Hermanowicz, Kazimierz Najłowicz, Bolesław Paczopka, Antoni Padziawa, Józef Reszeć, Jan Siemaszkiewicz, Adam Stankiewicz, Konstanty Stepowicz, Jan Tarasewicz i Piotr Tatarynowicz.

defonsa Bobicza (1921, 1922), Adama Stankiewicza (1938), Wincentego Godlewskiego (1939), modlitewniki Konstatntego Stepowicza *Hołas duszy* (1926, 1934)) i Józefa Hermanowicza *Bożaja chwała* (1932), katechizm Józefa Reszecia (1927) oraz Jana Siemaszkiewicza (częściowo pod pseudonimem Janki Byliny) *Rużaniec* (1928), *Pieśni żalby* (1929), *Droha Kryża* (1930) oraz *Officium Najświaciejszaj Dziewy Maryi* (godzinki), będące przedrukiem z modlitewnika *Hołas duszy* (1935).

Ostatnią pozycją z tej serii była wydana w 1926 r. przez czasopismo „Biełaruskaja Krynica" *Kantyczka*[36]. Wydano ją bez imprimatur władz kościelnych, wskutek czego nie mogła być nawet teoretycznie dopuszczona do użytku w nabożeństwach kościelnych i zapewne wycofano ją ze sprzedaży, a ksiądz Bolesław Paczopka, któremu przypisywano udział w opracowaniu *Kantyczki*, musiał publicznie temu zaprzeczyć[37].

Największą liczbę tytułów z literatury religijnej o orientacji katolickiej stanowiły utwory publicystyczne i popularno-naukowe (25 tytułów). Kwestiom teologicznym poświęcone były prace Józefa Reszecia (1928, 1929), Piotra Tatarynowicza (1928), Fabiana Abrantowicza (1928, 1929) oraz Tomasza a Kempi w przekładzie Stanisława Hrynkiewicza (1934). Do tej grupy tytułów można zaliczyć opracowane przez Wincentego Godlewskiego podręczniki historii Starego i Nowego Testamentu (1930, 1933). Ponadto w kilku pracach przedstawiono różne wydarzenia z życia Kościoła (K. Najłowicz, 1931, 1933, P. Tatarynowicz, 1934, A. Stankiewicz, 1938) oraz wspomnienia z białoruskiej pielgrzymki do wileńskiej Kalwarii (1935, 1938).

Życie rodzinne i społeczne w świetle nauki Kościoła omawiali Józef Hermanowicz (1928, 1929), Dominik Aniśka (1933, 1935), Jan Tarasewicz (1928) i Antoni Padziawa 1939). Propagandzie stosowania języka białoruskiego w życiu kościelnym poświęcone były m. in. prace Dominika Aniśki (1934), Jana Tarasewicza (1935), Adama Stankiewicza (1929). Wykaz literatury katolickiej uzupełniają przekłady *Przypowieści* J. Joergensena (1928) i F. Omańkowskiej *Prządki pod Krzyżem* (1939).

---

[36] F. Ż u r n i a, op. cit.; H. Głogowska, op. cit.

[37] „Przegląd Wileński" 1926 nr 15 i „Biełaruskaja Krynica" 1926, nr 30.

Należy zauważyć, iż cała wymieniona literatura o orientacji katolickiej wydawana była konsekwentnie alfabetem łacińskim.

Osobne miejsce w publicystyce katolickiej zajmowała propaganda akcji neounijnej. Wobec krytycznego stosunku księdza Adama Stankiewicza do tej akcji głównym jej propagatorem był ośrodek ojców jezuitów w Albertynie koło Słonimia i działający pod jego auspicjami Białoruski Związek Religijno-Społeczny. Jednakże oprócz czasopism, kalendarza i ulotek działacze neouniccy wydali zaledwie trzy broszury propagujące unię kościelną (Józef Hermanowicz, 1932, Bolesław Paczopka, 1932 i praca zbiorowa *Relihijnaje žyćcio na Biełarusi*, 1932). Toteż zapewne z powodu istniejących kontrowersji wobec akcji neounijnej wydrukowany cyrylicą, a zatem przeznaczony głównie dla prawosławnych, drugi katechizm księdza Józefa Reszecia – wielkiego zwolennika unii kościelnej – pod tytułem *Asnowy chryścijanskaj wiery dła biełaruskaha narodu* (1927) został wydany pod kryptonimem I. R. przypuszczalnie przez wileńską kurię Arcybiskupią lub jezuitów z Albertyna. Białoruska prasa chadecka go nie eksponowała.

Z literatury religijnej o orientacji prawosławnej ukazało się 6 książek, a zatem w porównaniu z katolicką przedstawiała się ona bardzo skromnie. Z jednym wyjątkiem – jej autorem był Sergiusz Pawłowicz, który wydał: *Świaszczennaja historyja Staroha Zawietu* (1926), *Biełaruska-sławianski lemantar (bukwar) i pierszaja nawuka Zakonu Božaha* (1933), *Prawasłauny malitwasłou na carkouna-sławianskaj i biełaruskaj mowie* (1935)[38] *Pierszaja nawuka Zakonu Božaha z biełaruskasłowianskim bukwarom*[39] (1936) i *Świaszczennaja historyja Nowaha Zawietu* (1936). Cztery ostatnie tytuły wydrukowano w synodalnej drukarni w Warszawie. Szóstą pozycją była niewielka anonimowa broszura *Świątyja wilenskija muczaniki Anton, Iwan i Astap – patrony Biełarusi* – przedruk z prawosławnego kalendarza na 1927 r.

---

[38] Modlitewnik *Prawasłauny malitwasłou na carkouna-sławianskaj i biełaruskaj mowie*, 1935, ukazał się anonimowo. O tym, że jego autorem był S. Pawłowicz świadczy informacja zamieszczona na okładce jego podręcznika *Pierszaja nawuka Zakonu Božaha z biełaruska-słowianskim bukwarom* (1936).

[39] Na okładce tego podręcznika podano, iż było to „wydanie drugie poprawione i uzupełnione". Wydaniem pierwszym był podręcznik Pawłowicza o podobnym tytule, który ukazał się w 1933 r.

Zdaniem Heleny Głogowskiej przyczyna tak skromnego dorobku białoruskojęzycznej literatury prawosławnej „tkwiła w nikłym zainteresowaniu hierarchii cerkiewnej w Polsce białorutenizacją Cerkwi”[40]. Nie wydaje się jednak, że była to przyczyna najważniejsza. Wskazuje na to fakt wydania modlitewnika i trzech podręczników S. Pawłowicza przez Prawosławną Metropolię w Warszawie z aprobatą metropolity Dionizego i to w latach trzydziestych, kiedy to wzmogły się naciski władz oświatowych na nauczanie religii prawosławnej w szkołach powszechnych w języku polskim. Zapewne większe znaczenie miała niezdolność czy niechęć przeważającej części duchowieństwa prawosławnego do posługiwania się językiem białoruskim. Nieprzypadkowo autorem wszystkich podręczników i nawet modlitewnika była osoba świecka – Sergiusz Pawłowicz.

Większą aktywność na tym polu przejawiali wydawcy protestanccy (metodyści i baptyści) zainteresowani szerzeniem swych idei wśród ludności białoruskiej północno-wschodnich województw Polski[41]. W wyniku ich działalności ukazało się ogółem 19 książek.

W połowie lat dwudziestych staraniem misji Metodystów w Warszawie, a w latach trzydziestych amerykańskiej firmy „Southern Trade”, wydano *Haɫounja asnowy metadyzmu* (1925), *Służba bożaja* (1925), *Kurs niadzielnaje szkoły* (1930) oraz cztery śpiewniki (1925 cyrylicą i łacinką, 1929, 1930, 1936). Prawie jednocześnie Towarzystwo Wydawnicze baptystów „Kompas” w Łodzi wydało cztery ewangelie (1926-1928) oraz broszury: *Prypowieść pra błudnaha syna* (1927), *Niajtralnaha miesca niama* (1927) i *Zahinuu ci spasiony* (1932). Ponadto ukazał się w Wilnie wybór wierszy Michaiła *Chrystowy zołak* (1927) o orientacji baptystycznej.

Doniosłym wydarzeniem w dziedzinie literatury religijnej było wydanie w 1931 r. przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne pierwszego pełnego przekładu Nowego Testamentu na język białoruski *Nowy zapawiet Hospada naszaha Isusa Chrysta i psalmy*. Prace nad przekładem rozpoczęły się w połowie lat dwudziestych z udziałem tłumaczy katolickich, prawosławnych i protestanckich, głównie pastora

---

[40] H. G ł o g o w s k a, op. cit.

[41] O. Ł a t y s z o n e k, *Białoruski ruch narodowy a protestantyzm w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Społeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1939-1941*, Warszawa 1995, s. 33-40.

Łukasza Dziekuć-Maleja, Antoniego Łuckiewicza i księdza Aleksandra Kousza. Wykorzystano przy tym przekład czterech ewangelii wydany przez „Kompas" w Łodzi. Nowy Testament wydrukowano w Łodzi, zapewne w drukarni wydawnictwa „Kompas", jednakże na jego stronie tytułowej jako miejsce wydania podano Helsinki, gdzie mieścił się oddział Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego na Europę Wschodnią[42]. Po wojnie książka była wznawiana dwukrotnie – w 1948 i 1991 r.

Grupa V: literatura polityczno-społeczna. Literatura ta miała na celu kształtowanie zarówno świadomości narodowej, jak też określonych postaw politycznych ludności białoruskiej. Z punktu widzenia ukierunkowania ideowego można wyróżnić jej trzy kategorie:

1. Historię białoruskiego ruchu narodowego, jego założenia ideologiczne i ustosunkowanie się do zagadnień współczesnych;
1. Problematykę socjalną, rozpatrywaną z pozycji marksistowskich;
1. Literaturę antykomunistyczną i antyradziecką;

Z literatury polityczno-społecznej ukazało się łącznie 66 tytułów nieznacznie tylko ustępując liczebnością literaturze religijnej. Najliczniej reprezentowana była kategoria pierwsza przeznaczona do narodowej edukacji społeczeństwa (37 tytułów). W jej ramach wyróżniały się prace Adama Stankiewicza zwłaszcza *Kastuś Kalinouski*, *Mużyckaja Prauda i ideja niezależnaści Biełarusi* (1933), *Da historyi biełaruskaha palitycznaha wyzwaleńnia* (1935) *Biełaruski chryścijanski ruch* (1939) i kilka jego broszur przybliżających sylwetki pionierów narodowego odrodzenia. Problematyka ta przewijała się w serii wspomnień działaczy narodowych: Jadwihina Sz (1921), Kazimierza Swajaka (1932) i Antoniego Łuckiewicza (1928). Naiwność czołowych działaczy Hromady, którzy wyemigrowali do ZSRR, trafnie ocenił Fabian Akinczyc (1931, 1933). Wydano ponadto (1923), niebawem skonfiskowany, obszerny stenogram procesu 45 Białorusinów w Białymstoku i pracę A. Kanczera o antagonizmach społecznych, narodowych i wyznaniowych na Białorusi (1921).

Celom edukacji narodu służyła także seria broszur, w których omawiano dawne dzieje Białorusi, w tym Sergiusza Sacharowa *Połacki*

[42] G. P i c a r d a, op. cit.

kniaź Usiasłau – biełaruski narodny asiłak (1939), Mikołaja Iljaszewicza *Rasiejskaja palityka na ziemlach byłoha Biełaruska-Litouskaha haspadarstwa za panawańnia Kaciaryny II i Pauły* I (1933), Mikołaja Szkialonka *U 300-ja uhodki śmierci Wialikaha Kanclera Lwa Sapiehi* (1933), Adama Stankiewicza *Doktar Franciszak Skaryna pierszy drukar biełaruski* (1925) oraz tego autora *Witaut Wialiki i biełarusy* (1930) i *Biełaruskaja mowa u szkołach Biełarusi XVI-XVIII st.* (1928).

W specyficznych warunkach Białorusi, na obszarze której od wieków ścierały się wpływy Wschodu i Zachodu, utrudniające harmonijne współdziałanie kół politycznych, określenie zasad ruchu narodowego miało pierwszorzędne znaczenie. Kwestii tej, prócz licznych publikacji prasowych poświęcone były prace I. Abdziraławicza (1921), S. Hrynkiewicza (1927), A. Stepowicza (1929), W. Godlewskiego pod pseudonimem Wah (1931), A. Klimowicza (1931), F. Akinczyca (1936), często przewijała się ona w utworach A. Stankiewicza.

Stosunek działaczy białoruskich do współczesnej polityki państwa polskiego wobec tej mniejszości narodowej został odzwierciedlony m. in. w publikacjach U. Samojły – pod pseudonimem Sulima (1923, 1924), w anonimowej broszurze *Z usich bakou polskaje dzirżaunaści* (1926), w broszurach dotyczących problemów samorządowych (1929, 1938) oraz w publikowanych wystąpieniach w Sejmie posłów białoruskich B. Taraszkiewicza (1923), F. Jaremicza (1931) i innych (1924, 1926).

13 tytułów wydała lub sponsorowała partia komunistyczna znacznie ustępując innym formom agitacji masowej, jak prasa i ulotki. Tak więc wydawnictwo Hromady opublikowało w 1926 r. trzy broszury – S. Bacha *Car-hoład* i E. Bellamy *Kazka ab wadzie* (cyrylicą i łacinką). Wynikiem wydawniczej działalności Robotniczo-Chłopskiego Klubu Poselskiego „Zmahańnie" było sześć książek – prace K. Marksa (1929, 1930), F. Engelsa (1929), G. Plechanowa (1929) J. Stalina (1929) i I. Tahabocznego *Zamahary za ideju* (1929). Ponadto KPP wydała w języku białoruskim *Rezalucyi III partyjnaj konferencyi* (1922), a KPZB – dwie publikacje: A. Wilenczuka *Suprać rasprawy akupantau nad B. Taraszkiewiczam* (1933) i A. Haradockiego *Jak Biełaruskaja Chadecyja handluje krywioju raboczych i sialan* (1934).

Wpływom partii komunistycznej usiłowały przeciwstawić się władze administracyjne sponsorując wydanie przez „Centrasajuz" trzech

broszur A. Rusakowicza *U krainie prymusu*, *Ad woli – da pryhonu* i *Szto takoje „kałhasy"* (wszystkie w 1932 r.) Tym samym celom służyło pięć broszur wydanych w dużych nakładach w ramach tzw. Białoruskiej Biblioteki Ludowej – S. Borkowskiego *„Kamsamoł" i jahonyja mety* (1933), J. Olchowskiego *Jak żywiecca sialanstwu pad kamunistycznaj uładaj* (1932), K. Nowickiego *Szto robić urad u baraćbie z kryzysam* (1933) oraz A. Bobrowskiego *Czamu ciapier ciażka żywiecca ziemlarobam* (1933) i *Jak palepszyć żyćcio sialanstwa* (1934). Przegląd piśmiennictwa tego kierunku kończą książki A. Ajera *Bosyja na lodzie* (1938) i F. Alachnowicza *U kapciurach GPU* (1937) – przetłumaczona na kilka języków relacja z pobytu jej autora w sołowieckich łagrach.

Grupa VI: językoznawstwo, oświata i kultura. Nieliczne prace białorutenistyczne publikowane w okresie międzywojennym pod auspicjami instytucji naukowych wydawane były w języku polskim[43]. W języku białoruskim natomiast ukazywały się prace różnych autorów – pracowników naukowych, nauczycieli, duchownych i innych przedstawicieli grup inteligencji o charakterze zarówno naukowym, jak też popularnonaukowym i książki pomocnicze (słowniki). Wobec istniejących między różnymi organizacjami wzajemnych animozji politycznych tylko niewielu autorów utożsamiało się z poglądami szerzonymi przez Białoruskie Towarzystwo Naukowe, którego działalność edytorska ograniczała się w zasadzie do wydania dwóch sponsorowanych przez władze oświatowe periodyków[44].

W zakresie językoznawstwa wznowiono słownik rosyjsko-białoruski M. i H. Hareckich (1921), ponadto wydano dwa nowe: Z. Wieras *Biełaruska-polska-łacinski bataniczny słounik* (1924) i B. Druckiego-Podbereskiego *Padruczny biełaruska-polski słounik* (1929). Ukazało się też sześć prac lingwistycznych Jana Stankiewicza (1921, 1931, 1935, 1936, 1937, 1939), wydanych częściowo nakładem autora i przy częściowym finansowym wsparciu działającego przy Uniwersytecie Wileńskim Towarzystwa Przyjaciół Białorusoznawstwa i Białoruskiego

[43] T. Iljaszewicz, *Drukarnia Domu Mamoniczów w Wilnie*, Wilno 1938; A. Łuckiewicz, *Narodowolcy Białorusini i ich organ „Homon"*, Lwów 1935; S. Stankiewicz, *Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej*, Wilno 1936 i inne.

[44] „Hadawik Biełaruskaha Nawukowaha Tawarystwa", Wilno 1933, „Zapisy Biełaruskaha Nawukowaha Tawarystwa", Wilno 1938.

Związku Studenckiego. Jedną pracę dotyczącą zbierania materiału terminologicznego w języku białoruskim przedrukowano z wcześniejszego wydania mińskiego (1926).

Z dziedziny literaturoznawstwa ukazało się kilka przyczynków A. Łuckiewicza (1921 – dwa, 1925, 1932, 1933) oraz większe tegoż opracowanie *Adbitaje życcio* (1929). Ponadto wydano pracę A. Stankiewicza o twórczości Franciszka Bohuszewicza (1930), Ch. Iljaszewicza o działalności literackiej Jadwihina Sz (1933) i M. Miluczanki o poezji Ciotki (1936). Jan Stankiewicz ogłosił wyniki swych badań nad literaturą białoruskich muzułmanów zapisaną alfabetem arabskim (1933) i o średniowiecznych kronikach białoruskich (1937). Do prac literaturoznawczych odnosi się także opracowana przez Mariana Pieciukiewicza instrukcja dotycząca zbierania folkloru (1933) oraz przekład książki M. Hnatyszka o współczesnej prozie niemieckiej (1928).

Problemom szkolnictwa i organizacji oświaty pozaszkolnej poświęcone były broszury S. Pawłowicza (1928, 1929), S. Hrynkiewicza (1936) i K. Jezawitowa (1923), a dziejom białoruskiego teatru i działalności teatrów amatorskich prace F. Alachnowicza (1924) i S. Hrynkiewicza (1927). Tematem kilku niewielkich broszur były różne aspekty działalności kulturalnej (A. Łuckiewicz pisał o muzeum białoruskim w Wilnie, 1933, A. Stankiewicz – o śpiewaku Michale Zabejdzie-Sumickim, 1938, zaś Sulima o duszy białoruskiej, 1924). Wydano też pracę zbiorową *Zachodniaja Biełaruś* poświęconą literaturze, sztuce i białoruskiej myśli społecznej (1924).

Grupa VII: pozostałe piśmiennictwo. W tej grupie obejmującej 52 tytuły największy udział miała tematyka gospodarcza (26 tytułów). Składały się na nią broszury popularyzujące ideę kooperacji, zwłaszcza S. Czyżewskiego (1921, 3 tytuły), A. Wasileni (1928, 1929), A. Klimowicza (1932) i A. Bildziukiewicza (1926), a także kilkanaście broszur poświęconych popularyzacji wiedzy agronomicznej.

Ochrona zdrowia, higiena i zwalczanie alkoholizmu były omawiane w 9 popularnych poradnikach, opracowanych przez lekarzy Jadwigę i Stanisława Hrynkiewiczów (1935, 1938, 1939), M. Hołub-Buczyńską (1926, 1932), Antoniego Kraskowskiego (1924) i Bronisława Turonka (1928). Dwie prace dotyczyły zagadnień wychowania fizycznego (U. Kazłouszczyk, 1927, 1928).

*

* *

Spośród analizowanych 466 białoruskojęzycznych książek wydanych w latach 1921-1939 przeważającą liczbę (300 tytułów lub 64%) stanowiły oryginalne opracowania miejscowych autorów, wydane po raz pierwszy. Pozostałe to wznowienia wydań sprzed 1921 r. (81 tytułów) i przekłady z innych języków, głównie rosyjskiego (85 tytułów).

Przeważający udział literatury oryginalnej utrzymywał się we wszystkich latach okresu międzywojennego, a nawet wykazywał tendencję rosnącą: podczas gdy w latach 1921-1930 wynosił on 59%, to w latach trzydziestych wzrósł do 73%. Udział ten był zróżnicowany w poszczególnych grupach tematycznych – niższy od przeciętnej był on w dziedzinie podręczników szkolnych, literatury repertuarowej i pięknej, wyższy natomiast w grupie literatury religijnej i polityczno-społecznej.

Objętość i nakłady

W następstwie trudności finansowych dla większości wydawców białoruskich minimalizacja kosztów miała szczególne znaczenie i w licznych przypadkach determinowała decyzję wydania książki. Często sięgano po stosunkowo niewielkie teksty, drukowane uprzednio w czasopismach i pozwalające na powtórne wykorzystanie składu drukarskiego. Umożliwiało to wydanie tekstu w formie książki jako odbitki.

W dużej mierze takie decyzje wpływały na objętość. Z analizy przedstawionego w aneksie katalogu wynika, iż książek o objętości nie przekraczającej 64 strony wydano w okresie międzywojennym 302, co stanowiło 65% całej ówczesnej produkcji wydawniczej. Zgodnie z polską normą księgarską można by je zaliczyć do broszur. Jednocześnie wydano 164 książki o objętości powyżej 64 stron (35% całej produkcji).

Ustalenia te można traktować jako przybliżone i w pewnym stopniu umowne, nie uwzględniają bowiem formatu. W wielu przypadkach był on niewielki, a przeliczenie go na porównywalny format (np. A5) zmieniłoby te proporcje zwiększając udział broszur a zmniejszając – książek.

Nakłady (liczba egzemplarzy) wydanych książek odzwierciedlały zarówno możliwości finansowe wydawców, jak też ich ocenę potencjalnego zapotrzebowania czytelników czy celowości propagowania określonych wartości ideowych, zwłaszcza religijnych i polityczno-społecznych. Jak stwierdzono w toku kwerendy, poczynając od 1927 r. na egzemplarzach obowiązkowych przekazywanych Bibliotece Narodowej w Warszawie przez Wileńskie Starostwo Grodzkie, jako instytucję kontrolującą działalność wydawniczą, umieszczano specjalny stempel (niekiedy notatkę odręczną), na którym podawano m. in. liczbę wydrukowanych egzemplarzy. Wobec tego, że drukarnie z reguły nie podawały tych danych na okładkach książek, wspomniane informacje wileńskiego Starostwa Grodzkiego i analogicznych instytucji w innych

miastach Polski są jedynym źródłem ustalenia wysokości nakładu danego tytułu. W ten sposób ustalono nakłady 200 książek, tj. ponad 60% całej ich edycji w latach 1927-1939; brak natomiast takich danych za lata poprzednie (1921-1926) z wyjątkiem trzech tytułów wydanych przez Hromadę. Uzyskany materiał, aczkolwiek niepełny, jest dość reprezentatywny dla stwierdzenia prawidłowości występujących w całej działalności edytorskiej.

Jak wykazano w tablicy 3, spośród 200 książek 50 tytułów (25%) wydano w nakładzie do 500 egzemplarzy, od 501 – do 1000 egzemplarzy miało 95 tytułów (47,5%) , a powyżej 1000 egzemplarzy – 55 książek (27,5%). Wobec tego, że ilość książek wydanych w nakładzie najniższym (do 500 egzemplarzy) niewiele różniła się od wydanych nakładzie najwyższym (powyżej 1000 egzemplarzy) można przyjąć za bardzo prawdopodobny i typowy w warunkach zachodniobiałoruskich przeciętny nakład książki w wysokości nieco poniżej 1000 egzemplarzy.

Tablica 3

Nakłady książek w latach 1927-1939 według grup tematycznych[a]

Grupa tematyczna	do 500 egz.	501-1000 egz.	powyżej 1000 egz.	Razem
I	–	8	6	14
II	7	12	6	25
III	16	36	8	60
IV	8	12	9	29
V	7	12	21	40
VI	9	4	1	14
VII	3	11	4	18
Razem	50	95	55	200

a) łącznie z trzema broszurami wydanymi w 1926 r. przez Hromadę

Byłby to zatem nakład bardzo niski nie tylko w zestawieniu z liczebnością ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej[45], lecz także w

[45] Spisy ludności z 1921 i 1931 r., według których ludność narodowości białoruskiej w II RP wynosiła około 1 mln, budziły zastrzeżenia polskich demografów i historyków. K. Srokowski oceniał ją na 1,6 mln., A. Krysiński na 1,5 mln. A. Żarnowski na 1,8 mln, a Z. Landau i J. Tomaszewski na prawie 2 mln osób – zob. K. Gomółka, op. cit., s. 9.

porównaniu z wysokością nakładów książek wydawanych przed pierwszą wojną światową. Według obliczeń S. Ch. Akleksandrowicza przeciętny nakład książek wydawanych w latach 1913-1915 przez wileńskie Białoruskie Towarzystwo Wydawnicze wynosił 3180 egzemplarzy, a więc był trzykrotnie wyższy niż w okresie międzywojennym[46]. Nie jest to jednak porównanie najwłaściwsze, jako że książki tego wydawnictwa przeznaczone były dla czytelników z całej Białorusi, a nie tylko dla jej części zachodniej, która po I wojnie światowej znalazła się w granicach państwa polskiego. Nie zmienia to jednak generalnej oceny regresu w tej dziedzinie, na co wskazuje fakt, iż książki wydawane w latach 1913-1915 przez wileńskie katolickie czasopismo „Biełarus", a więc przeznaczone głównie dla ludności północno-zachodnich obszarów Białorusi, ukazywały się przeciętnie w nakładzie 2440 egzemplarzy, a więc ponad dwukrotnie większym niż w latach 1921-1939[47].

W tym stanie rzeczy na uwagę zasługują książki, mające nakłady wyższe od przeciętnej (powyżej 1000 egzemplarzy). W okresie międzywojennym wydano ich 55, z czego znaczną część stanowiła literatura polityczno-społeczna (23 tytuły): głównie dzieła klasyków marksizmu wydawane przez Klub Poselski „Zmahańnie" (po 2000 egz.), wydane przez Hromadę broszury S. Bacha *Car-hoład* (20 000 egz.) i E. Bellamy *Kazka ab wadze* (cyrylicą i łacinką, 10.000 egz.)[48], a także sponsorowane przez władze antykomunistyczne broszury F. Akinczyca *Czamu heta tak stałasia* (10 000 egz.), A. Rusakowicza (trzy po 4000 egz.), A. Bobrowskiego, i innych autorów w ramach „Białoruskiej Biblioteki Ludowej" (od 2000 do 6000 egz.) i zapewne wspomnienia A. Alachnowicza z radzieckich łagrów (2000 egz.).

Rekordowy nakład (25 000 egz.) osiągnął jednak wydany przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne przekład *Nowego Testamentu*[49]. W stosunkowo dużych nakładach ukazywały się książki wydawane przez Metropolię Prawosławną w Warszawie. Tak np. pod-

---

46 S. Ch. Aleksandrowicz, op. cit., s. 164.

47 Tamże.

48 Według sprawozdania byłego sekretarza generalnego Hromady, M. Bursewicza – zob. *Borba trudiaszczichsia Zapadnoj Biełorussii za socjalnoje i nacijanalnoje oswobożdienije i wozsojedinienije s BSSR*, t. 1, Mińsk 1962, s. 554.

49 G. Picarda, op. cit.

ręcznik Sergiusza Pawłowicza *Biełaruska-sławianski lemantar (bukwar) i pierszaja nawuka Zakonu Bażaha* (1933), a także *Prawasłauny malitwasłou* (1935) wydane zostały w ilości 2000 egzemplarzy, a nakład ostatniej pozycji Pawłowicza – *Świaszczennaja historyja Nawaha Zawietu* (1936) osiągnął 3000 egzemplarzy. W tej samej ilości wydano w 1934 r. katolicki modlitewnik Konstantego Stepowicza *Hołas duszy.*

Sądząc z niekompletnych danych nakłady literatury protestanckiej (metodystów i baptystów) były niższe, co zapewne pozostawało w związku z ówczesną niewielką ilością członków tych religijnych wspólnot. W kilku przypadkach nie przekraczały one 500 egzemplarzy, do wyjątków należał metodystyczny śpiewnik *Bożaja Lira* (1930), wydany w nakładzie 1500 egzemplarzy.

Nakłady tytułów z literatury pięknej rzadko przekraczały przeciętny poziom, tj. 1000 egzemplarzy. Dotyczyło to nawet utworów najbardziej znanych klasyków literatury białoruskiej. Dla przykładu pierwszą część poematu Jakuba Kołasa *Nowaja ziamla* wydano w 1928 r. w nakładzie 2000 egzemplarzy, jednakże w rezultacie słabszego niż oczekiwano popytu czytelników, nakład wydanej w roku następnym ostatniej części tego poematu zmniejszono do 1000 egzemplarzy. W takiej ilości wydano także w 1935 r. najlepsze dzieło Janki Kupały *Szlacham życcia.*

Można więc stwierdzić, iż książki wysokonakładowe służyły głównie propagandzie określonych wartości ideowych i w przeważającym stopniu były wydawane przez zainteresowane ich upowszechnieniem niebiałoruskie organizacje i instytucje – partię komunistyczną, polskie władze administracyjne i częściowo przez ośrodki kościelne.

Konfiskaty

Konfiskaty książek białoruskich przez władze administracyjne II Rzeczypospolitej, głównie wileńskie Starostwo Grodzkie, były zjawiskiem stosunkowo rzadkim. Według informacji prasy białoruskiej, która skrupulatnie notowała te przypadki, w okresie międzywojennym skonfiskowano 11 tytułów, tj. 2,4 % ogólnej liczby wydanych książek[50]. Były to następujące publikacje:

Sulima, *Szto takoje „Wyzwolenie" z biełaruskaha punktu hledżańnia*, 1923

Praces 45-ci biełarusau u Biełastoku, 1923

Z usich bakou polskaje dziarżaunaści, 1926

Brasławicz, *I nas razbudzili (pjesa)*, 1927

Wasilok M., *Szum barawy*, 1929

Inicki U., *Son Hauryły*, 1929

Bylina J., *Na pokuci*, 1934

Maszara M., *Z pad strech sałamianych*, 1937

Tank M., *Na etapach*, 1936

Paułowicz S., *Zasieuki*, 1937

Hrynkiewicz S., *Aświeta*, 1937

Widocznie nasilenie konfiskat przypada na lata 1934-1937, co pozostawało w związku z zaostrzeniem polityki państwa wobec mniejszości narodowych, w następstwie czego zamknięto: Towarzystwo Szkoły Białoruskiej (koniec 1936 r.), Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury (koniec 1936 r.), Białoruski Komitet Narodowy (styczeń 1938 r.) i inne organizacje.

W tym kontekście prócz wymienionych utworów Byliny, Maszary i Tanka, skonfiskowanych niebawem po ich wydaniu, na uwagę zasługuje los zbiorków wierszy Inickiego *Son Hauryły* i Wasilka *Szum ba-*

---

[50] Obliczenie autora na podstawie informacji czasopism „Biełaruskaja Krynica" (1927-1930), „Szlach Moładzi" (1933-1939) i *Letapisu biełaruskaha druku*, część III, Mińsk 1927.

rawy. Obie te książki, wydane w 1929 r., były w ciągu kilku lat swobodnie kolportowane i dopiero w końcu 1936 r. skonfiskowano resztki ich nakładu[51].

Nastroje polityczne panujące wówczas w kołach administracji państwowej Wilna wymownie charakteryzuje los elementarza Pawłowicza *Zasieuki*, a wiec pierwszego podręcznika do nauki czytania i pisania. Elementarz został skonfiskowany 29 maja 1937 r., w dwa tygodnie od jego wydrukowania[52]. W październiku tego roku po wniesieniu pozwu przez prokuraturę wileńską, miała się odbyć w tej sprawie rozprawa sądowa, na wstępie której obrońca autora, adwokat B. Olechnowicz, postulował by prokuratura wyraźnie sformułowała, jakie przestępne treści zawiera elementarz. Pomimo sprzeciwu prokuratora sąd uznał postulat obrońcy za słuszny i odroczył sprawę do czasu przeredagowania aktu oskarżenia przez prokuraturę. Nigdy to się nie stało, nigdy też nie wznowiono rozprawy sądowej, mimo to „niebezpieczny" dla państwa polskiego elementarz nie został zwolniony z aresztu[53].

---

[51] „Szlach Moładzi" 1937, nr 2/101.

[52] Tamże, 1937, nr 6/105.

[53] Tamże, 1937, nr 14/113.

Czytelnictwo

Największa rola w upowszechnianiu książki białoruskiej przypadła księgarniom. W pierwszych latach powojennych istniała w Wilnie założona w 1913 r. przez Wacława Łastowskiego księgarnia Białoruskiego Towarzystwa Wydawniczego przy ul. Zawalnej 7. Była to wówczas jedyna księgarnia białoruska, która prowadziła sprzedaż książek i czasopism wszystkich wydawców białoruskich, niezależnie od ich orientacji ideowej.

Wobec nasilenia animozji politycznych w kontekście działalności Hromady w marcu 1926 r. księgarnia BTW wycofała ze sprzedaży chadecką „Białoruską Krynicę", co spowodowało konflikt między BTW i BChD. Jak ustalili pracownicy II Oddziału Sztabu Generalnego WP księgarnia BTW, wskutek niemożności uregulowania zobowiązań finansowych została niebawem przejęta przez związanego z chadecją Stanisława Stankiewicza[54]. Działacze Hromady i BTW otworzyli więc odrębną księgarnię przy ulicy Ostrobramskiej 1, a po przeciwnej stronie tej ulicy pod numerem 2 Stanisław Stankiewicz ulokował swą księgarnię przeniesioną z ulicy Zawalnej, i prowadził ją pod własną firmą.

W końcu lat dwudziestych powstała w Wilnie trzecia białoruska księgarnia „Pahonia", która najdłużej mieściła się przy ulicy Zawalnej 1. W tym domu mieściła się także drukarnia im. Franciszka Skaryny oraz redakcje czasopism i organizacje o orientacji chadeckiej. Księgarnia ta prowadziła sprzedaż wszystkich wydawnictw białoruskich.

Wileńskie księgarnie i niektóre wydawnictwa zawierały umowy z księgarniami na prowincji, na podstawie których te ostatnie miały prowadzić sprzedaż książek. Takie punkty sprzedaży zorganizowano w Mołodecznie, Wołożynie, Lidzie, Oszmianie, Nowogródku, Słonimiu, Grodnie i być może w innych miejscowościach, niewiele jednak wiadomo o zakresie i wynikach ich działalności.

---

[54] *Krótki zarys zagadnienia białoruskiego*, opracowanie II Oddziału Sztabu Generalnego WP, Warszawa 1928, s. 341-342.

W upowszechnianiu książki uczestniczyły ponadto koła terenowe wileńskich organizacji społeczno-kulturalnych, zwłaszcza Towarzystwa Szkoły Białoruskiej i Białoruskiego Instytutu Gospodarki i Kultury. W tym celu wileńskie organizacje i księgarnie udzielały kołom terenowym kredytów i nieraz znacznych rabatów. Działalność tych kół podlegała wprawdzie różnorodnym ograniczeniom władz administracyjnych, jednakże przynajmniej do końca 1936 r., tj. do czasu ich rozwiązania, mogły one niemało zdziałać w dziele upowszechniania książki.

Wydaje się, że mimo trudności, istniejąca sieć dystrybucji w zasadzie wystarczała do upłynnienia produkcji wydawniczej. Nie dysponujemy wprawdzie żadnymi informacjami o ilości sprzedanych książek, jednakże nie wyklucza to możliwości dokonania innej oceny popytu czytelników.

Otóż w latach 1921-1939 wydawcy krajowi dostarczyli na rynek księgarski (po odliczeniu konfiskat) 455 tytułów, co biorąc pod uwagę przeciętny nakład w wysokości 1000 egzemplarzy oznaczałoby, iż łączna oferowana podaż nie przekroczyła 455 tysięcy egzemplarzy. Liczbę tę należałoby powiększyć o kilkanaście książek, głównie podręczników szkolnych, dostarczonych przez białoruskie wydawnictwa w Kownie i ewentualnie o kilka tytułów krajowych, nie uwzględnionych w załączonym aneksie[55].

W sytuacji gdy książki wydawane na Białorusi Radzieckiej trafiały w zasadzie tylko do niektórych polskich bibliotek naukowych i zainteresowanych instytucji państwowych, liczba przeznaczonych do kolportażu książek białoruskich na obszarze II Rzeczypospolitej z pewnością nie przekroczyła 500 tysięcy egzemplarzy. Na statystycznego Białorusina przypadało zatem (w zależności od szacowanej liczebności tej mniejszości narodowej) zaledwie 0,25-0,50 egzemplarza w całym bez mała dwudziestoletnim okresie międzywojennym. Nawet przy optymistycznym założeniu, iż z jednej książki korzystało kilka osób, wskaźnik ten powiększyłby się do około 1 tytułu na czytelnika i to pod warunkiem sprzedaży całych nakładów.

---

[55] W latach 1919-1926 wydano na Litwie ponad 30 książek białoruskich. Najwięcej bo 15 tytułów – ukazało się nakładem Ministerstwa Spraw Białoruskich w Kownie. W porozumieniu z wileńskim Białoruskim Towarzystwem Naukowym część nakładów przeznaczono na potrzeby szkół białoruskich na terenie Polski.

Książka białoruska jednak z trudem docierała pod strzechy. Wskazuje na to analiza wydanego w połowie 1937 r. katalogu wileńskiej księgarni „Pahonia". Otóż wśród 363 pozycji oferowanych do sprzedaży znajdowało się 156 książek wydanych jeszcze przed 1927 r., z czego wynika, iż 43% oferty stanowiły tytuły, których nakłady nie zostały wyczerpane w ciągu dziesięciu i więcej lat. Wypada zauważyć, iż w ich liczbie znajdowało się 17 tytułów, wydanych jeszcze przed 1917 r.[56].

Wynika stąd, iż społeczny popyt na książkę białoruską kształtował się na bardzo niskim poziomie i w zasadzie ograniczał się do wąskich kręgów inteligencji. W tym stanie rzeczy działalność edytorska nie mogła mieć istotnego wpływu na wzrost świadomości narodowej w skali masowej, zwłaszcza wśród białoruskiego chłopstwa. Problem ten niepokoił wydawców i działaczy społecznych, którzy prawidłowo oceniając znaczenie sytuacji materialnej i kulturalnej ludności wiejskiej oraz skutki asymilacyjnej polityki państwa, nie mogli jednak zaproponować pozytywnych rozwiązań[57].

---

[56] *Kataloh (Knihaspis) biełaruskich knih kniharni „Pahonia" Wilno 1937.*
[57] „Sialanskaja Niwa" 1926, nr 4; „Kałośsie 1935, nr 1 i inne.

Wykaz pseudonimów i kryptonimów

A. W.	Józef Hermanowicz ks.
Abdzirałowicz I.	Ignacy Konczewski
Adważny W.	Józef Hermanowicz ks.
Baszkir J.	Jan Paczopka
Bylina J.	Jan Siemaszkiewicz ks.
Chmara S.	Sergiusz Siniak
Dziadźka Pranuk	Franciszek Umiastowski
Dziarhacz	Wiaczesław Adamowicz
I. R.	Józef Reszeć ks.
I. S.	Józef Stalin
Inicki U.	Władysław Pawlukowski
Iwers A.	Jan Miśko
J. B.	Jan Siemaszkiewicz ks.
Jadwihin Sz.	Antoni Lewicki
Kahaniec K.	Kazimierz Kostrowicki
Kazłouszczyk U.	Władysław Kozłowski
M. A.	Fabian Abrantowicz ks.
M. R.	Marian Rapacki
Małady Dziadok	Sergiusz Nowik
N. K.	Kazimierz Najłowicz ks.
Nawina A.	Antoni Łuckiewicz
Narcyzau J.	Józef Drozdowicz
P. Z.	Piotr Tatarynowicz ks.
Palaszuk	Sergiusz Pawłowicz
Ruszczaniec J.	Józef Reszeć ks.
S. K.	Konstanty Stepowicz ks.
S. S.	Stanisław Stankiewicz
Skarynicz B.	Jan Stankiewicz
Suczasny	Leopold Rodziewicz
Sulima	Włodzimierz Samojła
Swajak K.	Konstanty Stepowicz ks.
Układ-Inicki	Władysław Pawlukowski

Unuk W.	Antoni Padziawa ks.
Wah	Wincenty Godlewski ks.
Wasilok M.	Michał Kościewicz
Wieras Zośka	Ludwika Wojcik
Zaduma P.	Piotr Tatarynowicz ks.
Ziaziula A.	Aleksander Astramowicz ks.

Stosowane skróty

BChD	Białoruska Chrześcijańska Demokracja
Bieł.	Białoruska, Białoruski
„Bieł. Krynica"	„Biełaruskaja Krynica"
BIGiK	Białoruski Instytut Gospodarki i Kultury
BKW	Białoruskie Wydawnictwo Katolickie
BSR Hramada	Biełaruskaja Sialanska-Rabotnickaja Hramada
BTW	Białoruskie Towarzystwo Wydawnicze
BWR Hromada	Białoruska Włościańsko-Robotnicza Hromada
„Chr. Dumka"	„Chryścijanska Dumka"
KPP	Komunistyczna Partia Polski
KPRP	Komunistyczna Partia Robotnicza Polski
KPZB	Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi
TSzB	Towarzystwo Szkoły Białoruskiej
USB	Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie
WP	Wojsko Polskie
wyd.	Wydawca, wydanie

Agonia wileńskiego ośrodka wydawniczego

W okresie międzywojennym w Wilnie skupiało się około setki pracowników książki – autorów, tłumaczy, wydawców, drukarzy i księgarzy. Negatywna polityka państwa polskiego i niekorzystne uwarunkowania wewnętrzne nie zahamowały wprawdzie działalności wydawniczej, jednakże nie sprzyjały jej rozwojowi. Siły tego ośrodka zaczęły słabnąć.

W okresie międzywojennym i w latach ostatniej wojny zmarli śmiercią naturalną (w nawiasach pseudonimy): w 1921 r. ks. Aleksander Astramowicz (A. Ziaziula), w 1922 r. Antoni Lewicki (Jadwihin Sz), w 1923 r. Ignacy Konczewski (I. Abdzirałowicz), w 1926 r. ks. Konstatnty Stepowicz (K. Swajak), w 1934 r. Albin Stepowicz, w 1938 r. Mikołaj Iljaszewicz i Bronisław Turonek, w 1939 r. Wiaczesław Adamowicz (Dziarhacz), w 1940 r. ks. Bolesław Paczopka i w 1944 r. ks. Ildefons Bobicz.

Stosunkowo znaczna grupa pracowników dobrowolnie wyemigrowała do ZSRR. Już w pierwszych latach dwudziestych wyjechali S. Czyżewski, Antoni Hryniewicz, Maksym i Leoniła Hareccy, Arseniusz i Aleksandra Smoliczowie, Leopold Rodziewicz i Włodzimierz Żyłka. Po rozbiciu Hromady i „Zmahańnia" dołączyli do nich Bronisław Taraszkiewicz, Ignacy Dwarczanin, Piotr Miotła i Szymon Rak-Michajłowski. Prawie wszyscy zginęli w radzieckich więzieniach i obozach, na zesłaniu.

W marcu 1938 r. ks. Józef Reszeć wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, gdzie przebywał także ks. Jan Tarasewicz. W tym samym roku na polecenie władz administracyjnych wysiedleni zostali z Wilna księża Józef Hermanowicz (W. Adważny), Adam Stankiewicz i Władysław Tołoczka, inżynier Adolf Klimowicz i kleryk klasztoru ojców marianów w Drui, Antoni Padziawa.

W 1939 r. aresztowano i zesłano do obozu w Berezie Kartuskiej Władysława Pawlukowskiego (U. Inicki) oraz pracowników drukarni im. Franciszka Skaryny: Józefa Najdziuka i Alfonsa Szutowicza. Kilkanaście miesięcy spędził w tym obozie poeta Sergiusz Siniak (Chmara). Wszyscy przeżyli i po upadku II Rzeczypospolitej wrócili do domu. Wrócił też do Wilna ze swego zesłania w Słonimiu ks. Adam Stankie-

wicz i w warunkach republiki litewskiej wznowił działalność wydawniczą. Na krótko jednak.

Agonia wileńskiego ośrodka wydawniczego nasiliła się w okresie władzy radzieckiej, zarówno jesienią 1939 r., jak też w latach powojennych. Zostali aresztowani i zginęli w radzieckich więzieniach, łagrach, niektórzy także w Katyniu, następujący autorzy i wydawcy: ks. Fabian Abrantowicz, S. Busieł, Stanisław Hrynkiewicz, Franciszek Hryszkiewicz, Makar Kraucou, Antoni Łuckiewicz (A, Nawina), Antoni Nekanda-Trepka, Sergiusz Pawłowicz, Jan Pazniak, Włodzimierz Samojła (Sulima), ks. Adam Stankiewicz, Mikołaj Szkialonak, Franciszek Umiastowski (Dziadźka Pranuk).

Do obozów radzieckich zesłano Jana Bohdanowicza, Fabiana Jaremicza, Adolfa Klimowicza, Mariana Pieciukiewicza i aresztowanego w Mandżurii ks. Józefa Hermanowicza. Udało im się przeżyć i w połowie lat pięćdziesiątych wyszli na wolność.

W latach okupacji niemieckiej (1941-1944) zginęli skrytobójczo: Fabian Akinczyc, ks. Stanisław Hlakowski, Władysław Kozłowski (Kazłouszczyk) i Franciszek Alachnowicz, a ks. Wincenty Godlewski aresztowany przez mińskie gestapo zginął bez śladu.

Wobec powracającej Armii Czerwonej latem 1944 r. emigrowali na Zachód: Natalia Arsieńniewa, Teodor Iljaszewicz, Józef Malecki, Radosław Ostrowski, Jan Stankiewicz, Sergiusz Siniak (Chmara), Mikołaj Szyła, ks. Piotr Tatarynowicz, Aleksy Wasilenia. Tam też pozostali po demobilizacji z armii generała Andersa Dominik Aniśka i ks. Józef Hermanowicz – po jego zwolnieniu z obozu w ZSRR.

Przytułek w Polsce znaleźli Adam Bildziukiewicz, Jadwiga Hrynkiewiczowa, Józef Najdziuk, Antoni Padziawa, Marian Pieciukiewicz, ks. Jan Siemaszkiewicz (J. Bylina), Antoni Wasilewski, Władysław Znamierowski i inni.

Na Białorusi Radzieckiej po drugiej wojnie światowej żyli i tworzyli Józef Drozdowicz, Michał Kościewicz, (M. Wasilok), Jan Miśko (A. Iwers), Michał Maszara, Eugeniusz Skórko (M. Tank) i Grzegorz Szyrma.

Wilno opustoszało. W pierwszych latach powojennych pozostali tu jedynie Ludwika Wojcik (Zośka Wieras) i Władysław Pawlukowski (U. Inicki). W połowie lat pięćdziesiątych do Wilna powrócili z łagrów Jan Bohdanowicz, Fabian Jaremicz i Adolf Klimowicz. W warunkach

Litwy Radzieckiej ta drobna garstka przedwojennych pracowników książki białoruskiej nie była zdolna kontynuować dawnej działalności. Jedynie Ludwika Wojcik zachowała swe bogate archiwum, a Adolf Klimowicz opracował słownik biograficzny działaczy białoruskich okresu międzywojennego, którego rękopis trafił do Biblioteki Białoruskiej Akademii Nauk w Mińsku.

ANEKS

W Aneksie wykazano książki w języku białoruskim wydane w latach 1921-1939 w Rzeczypospolitej Polskiej z uwzględnieniem podziału na poszczególne lata wydania. W większości przypadków rok wydania określono na podstawie informacji umieszczonej na okładce książki, a w razie jej braku wykorzystano informację prasową. W każdym roku książki zgrupowano w alfabetycznej kolejności nazwisk lub pseudonimów czy kryptonimów autorów, a w razie ich braku – tytułów książek. Nazwiska i pseudonimy autorów podano w oryginalnej wersji białoruskiej w transkrypcji polskiej. W osobnym zestawieniu na końcu pracy podano wykaz pseudonimów i kryptonimów autorów i w miarę możliwości ich rzeczywistych nazwisk z wyjątkiem kilku powszechnie znanych, jak Kupała, Kołas i in. Miejsce wydania książki wymieniono w Aneksie jedynie wtedy gdy ukazała się w innym mieście niż Wilno. W każdym przypadku podano alfabet wydania posługując się skrótem cyr (cyryliczny) i łac (łaciński) oraz w miarę możliwości wydawcę, drukarnię, objętość i nakład. Grupy tematyczne książek określono symbolami cyfrowymi, jak następuje:

- I. podręczniki szkolne i literatura pedagogiczna
- II. literatura repertuarowa i śpiewniki
- III. literatura piękna
- IV. literatura religijna
- V. literatura polityczno-społeczna
- VI. językoznawstwo, literaturoznawstwo, oświata i kultura
- VII. pozostałe piśmiennictwo.

1921

A b d z i r a ł o w i c z I., *Adwiecznym szlacham*, cyr., V, wyd. BTW, druk Kleckina, 72 s.

A l a c h n o w i c z F., *Niaskonczanaja drama*, cyr., II, wyd. BTW, druk „Druk", 72 s.

A l a c h n o w i c z F., *Zaruczyny Paulinki*, cyr., II, druk „Druk", 22 s.

Arytmetycznaja terminolohija, cyr., I, wyd. Biał. Rada Szkolna, druk Kleckina, 8 s.

B a h u s z e w i c z F., *Dudka biełaruskaja*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, druk „Druk", 64 s.

B o b i c z I., *Niadzielasznija ewanhielii i nawuki*, cz. 2, łac., IV, wyd. „Krynicy", druk „Druk", 74 s.

B o b i c z I., *Niadzielasznija ewanhielii i nawuki*, cz. 3, łac., IV, wyd. „Krynicy", druk „Druk", 68 s.

C z y ż e u s k i S., *Pierszyja kroki uradu spażywieckaha tawarystwa* (kooperatywa), cyr., VII, wyd. Wileński Związek Spółdzielczy, druk „Druk", 30 s.

C z y ż e u s k i S., *Kooperatary*, cyr., VII, druk „Druk", 16 s.

C z y ż e u s k i S., *U abjadnańni moc i inszyja apawiadańni z žyćcia biełaruskich kooperatywau*, cyr., VII, wyd. autora, druk „Druk", 34 s.

Deklamatar, cyr., II, wyd. M. Harecki, 48 s.

H a r e c k a j a L., *Rodny kraj, pierszaja paśla lemantara kniżka da czytańnia*, cyr., I, wyd. BTW, druk Kleckina, 94 s.

H a r e c k a j a L., *Rodny kraj, treciaja i czaćwiortaja paśla łemantara kniżka da czytańnia*, cyr., I, wyd. TSzB, druk Kleckina, 208 s.

H a r e c k i M., *Historyja biełaruskaje literatury*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 207 s.

H a r e c k i M., Muterka, cyr., II, druk Kleckina, 20 s.

H a r e c k i j a M. i H., *Maskouska-biełaruski słounik*, cyr., VI, wyd. Znamierowskiego, 144 s.

I h n a t o u s k i U., *Karotki narys historyi Biełarusi*, cyr., I, wyd. Znamierowskiego, druk „Druk", 112 s.

J a d w i h i n Sz., *Uspaminy*, łac., V, wyd Związku Krajowego, druk „Druk", 63 s.

J u r e w i c z H., *Zadacznik dla paczatkowaje szkoły*, cyr., I, wyd. Biał. Rada Szkolna, druk Kleckina, 27 s.

K a n c z a r A., *Klasawaje, nacyjanalnaje i relihijnaje zmahańnie na Biełarusi*, cyr., V, wyd. „Nasza Dumka", druk „Druk", 32 s.

K i s i e l o w A., *Elementarnaja alhebra*, cyr., I, wyd. Biał. T-wo Naukowe, druk „Szwyturis", 82 s.

K r a s k o u s k i A., Biełaruskija ziołki, łac., VII, wyd. „Krynicy", druk „Druk", 24 s.

N a w i n a A., *Żydouskaje pytańnie u biełaruskaj literatury*, cyr., VI, wyd., druk „Druk" Kłeckina, 16 s.

N a w i n a A., Puciawodnyja idei biełaruskaje literatury, cyr., VI, wyd. „Nasza Dumka", druk „Druk", 32 s.

O s t e r l o f W. i S z u s t e r J., *Suświetnaja historyja*, cz 2: Siaredniawiecznaja historyja, cyr., I, wyd. Biał. T-wo Naukowe, druk Kleckina, 138 s.

P a u ł o w i c z A., *Snapok*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, druk „Druk", 32 s.

R o d z i e w i c z L., *Scenicznyja twory*, cyr., II, wyd. Znamierowskiego, druk „Druk", 34 s.

S m o l i c z Aleksandra, *Zorka*, cyr., I, wyd. Biał. Rada Szkolna, druk Kleckina, 42 s.

S m o l i c z Arkadź, *Hieohrafija Biełarusi*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 374 s.

S t a n k i e w i c z J., *Biełaruskaja prawapiś z praktykawańniami*, cyr., I, wyd. BTW, druk Kleckina, 32 s.

S t a n k i e w i c z J., *Paukuli pabiełarusku*, cyr., VI, wyd. TSzB.

Zbornik „Biełaruskich Wiedamaściej" nr 1, cyr., VII, wyd. M. Harecki, druk „Druk", 80 s.

Zbornik „Biełaruskich Wiedamaściej" nr 2, cyr., VII, wyd. M. Harecki, druk „Druk", 14 s.

Zbornik „Biełaruskich Wiedamaściej" nr 3, cyr., VII, wyd. M. Harecki, druk „Druk", 16 s.

1922

A l a c h n o w i c z F., *Szczaśliwy muż*, cyr., II, wyd. Biał. Koło Muzyczno-Dramatyczne, druk Kleckina, 68 s.

A l a c h n o w i c z F., *Ptuszka szczaścia*, cyr., II, wyd. Biał. Koło Muzyczno-Dramatyczne, druk „Druk", 38 s.

B o b i c z I., *Niadzielasznija ewanhielii i nawuki*, cz. 1, łac., IV, wyd. „Krynicy", druk „Druk", 70 s.

D z i a d ź k a P r a n u k, *Stasia*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, druk „Druk", 31 s.

D o m b a l T., *Pramowa pierad Okrużnym sudom w Warszawie*, cyr., V, 34 s.

H u t o u s k i U., *Surdut i siarmiaha*, cyr., II, wyd. BTW, druk Kleckina, 58 s.

K i s i e l o w A., *Elementarnaja alhebra*, cz. 2, cyr., I, wyd. BTW, druk „Szwyturis", 164 s.

N e k a n d a - T r e p k a A., *Fizyka* (mechanika, ciapłynia), cyr., I, wyd. BTW, druk Kleckina, 228 s.

O s t e r l o f W. i S z u s t e r J., *Suświetnyja historyja*, cz. 3: *Historyja nowych czasau*, cyr., 1, wyd. Biał. T-wo Naukowe, duk Kleckina, 150 s.

Pjesy, cyr., II, wyd. Znamierowskiego, druk „Druk", 32 s.

Rezalucyi III partyjnaj kanferencji Kamunistycznaj Raboczaj Partyi Polszczy, cyr., V, wyd. KPRP, 30 s.

R o d z i e w i c z L., *Biełaruś* (wierszy), cyr., III, druk „Druk", 32 s.

S m o l i c z Aleksandra, *Zorka. Pierszaja nawuka czytańnia i pisańnia*, cyr., I wyd. BTW, druk Kleckina, 62 s.

T a r a s z k i e w i c z B., *Biełaruskaja hramatyka dla szkol*, cyr., I, wyd. BTW, druk „Druk", 62 s.

D u b o u k a U., *Stroma* (wierszy), cyr., III, wyd. „Nasza Buduczyna" 1923, druk „Druk", 30 s.

H a r e c k a j a L., *Rodny kraj, druhaja knižka paśla lemantara*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 156 s.

H a r e c k i M., *Chrystamatyja biełaruskaje literatury XI w. – 1905 h.*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 264 s.

H r y n i e w i c z A., *Nawuka śpiewu*, cyr., I, wyd. autora, druk Lewina, 40 s.

J a d w i h i n Sz., *Biarozka (apawiadańnie)*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 48 s.

J e z a w i t a u K., *Stanowiszcza biełaruskaj szkoły u Łatwii*, cyr., VI, druk Bekkera, 28 s.

K o ł a s J., *U paleskaj hłuszy*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 186 s.

K u p a ł a J., *Szlacham žyćcia*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 272 s.

K u p r y n A., *Alesia* (apawiadańni), cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 83 s.

Ł u c k i e w i c z A., *Jak wuczyć w nowaj szkole?*, cyr, I, wyd. Białoruskie gimnazjum w Wilnie, druk Dworzeca, 14 s.

M a k m a n u s, *Irlandzkija narodnyja kazki*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 148 s.

N a r c y z a u J., *Pabracimcy i wiałikaja szyszka*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 64 s.

P a c z o p k a J., *Malocznaja karowa*, cyr., VII, wyd. „Wola Narodu", druk Lewina, 84 s.

P a c z o p k a J., *Pczoły i jak wadzić ich u ramowych wullach*, cyr., VII, wyd. BTW, druk Lewina, 190 s.

Praces 45-ci biełarusau u Biełastoku, cyr., V, wyd. Biał. Klubu Poselskiego, druk Dworzeca, 394 s.

R a k - M i c h a j ł o u s k i S., *Arytmetyczny zadacznik dla paczatkowych szkol*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 46 s.

Scenicznyja twory dla dziciaczaha teatru, cyr., II, wyd. Znamierowskiego, druk „Druk", 44 s.

S m o l i c z A., *Heohrafia Biełarusi*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 367 s.

S u c z a s n y, *P. S. Ch.*, cyr., II, wyd. Biał. Zgromadzenia Obywatelskiego, druk Bekkera, 20 s.

S u l i m a, *Szto takoje „Wyzwolenie" z biełaruskaha punktu hledżańnia*, cyr., V, druk Lewina, 44 s.

Taras na Parnasie, cyr., III, wyd. S. Stankiewicza, druk „Druk", 16 s.

T a r a s z k i e w i c z B., *Pramowa na X sojmawym pasiedżańni*, cyr., V, druk Garbera.

W a g n e r J., *Apawiadańnie ab żywiołach*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 27 s.

Z i a z i u l a A., *Alenczyna wiasielle*, łac., II, wyd „Krynicy", druk Kleckina, 27 s.

Ż y ł k a U., *Ujauleńnie* (wierszy), cyr., III, wyd. „Nowaje Żyćcio", druk Garbera, 24 s.

1924

A l a c h n o w i c z F., *Pan ministar*, cyr., II, wyd. „Hołas Biełarusa", druk Bekkera, 54 s.

A l a c h n o w i c z F., *Biełaruski teatr*, cyr., VI, wyd. Biał. Zgromadzenia Obywatelskiego, druk „Lux", 114 s.

A s t r o u s k i R., *Kosmografia*, cyr., I, wyd. BTW, litografia, 84 s.

B y l i n a J., *Na pryźbie*, łac., II, wyd. BTW, druk Bekkera, 56 s.

D z i a r h a c z, *Typy Paleśsia*, cyr., III, druk „Lux", 129 s.

H a r e c k i M., *Historyja biełaruskaje literatury*, cyr., I, wyd. autora, druk Kleckina, 207 s.

K a l a d a B., *Straszny worah. Kniżka pra harełku*, cyr., VII, wyd. autora, druk Lewina, 38 s.

Konstytucja Polskaje Respubliki 17 III 1921 i Zakon 10 I 1920 ab polskim hramadzianstwie, cyr., VII, wyd. „Hołas Biełarusa", druk Bekkera, 102 s.

K r a s k o u s k i A., *Ab czalawieczym ciele*, cyr., VII, wyd. „Hołas Biełarusa", druk Lewina, 119 s.

L e r m a n t a u M., *Mcyry*, cyr., III, wyd. „Zmahańnie", druk Bekkera, 42 s.

L o s i k J., *Nia usie razam jahamości*, cyr., II, wyd BTW, 32 s.

N e k a n d a - T r e p k a A., *Fizyka* (akustyka, optyka), cyr., I, wyd. BTW, litografia, 76 s.

N e k a n d a - T r e p k a A., *Analitycznaja hieometryja*, cyr., I, wyd. BTW.

N e k a n d a - T r e p k a A., *Fizyka* (magnetyzm, elektryka), cyr., I, wyd. BTW.

Pramowy deputatau Biełaruskaha Pasolskaha Klubu u polskim Sojmie, cyr., V, wyd. „Syn Biełarusa”, druk Lewina, 48 s.
Rubakin N., Raskazy ab wialikich padziejach roznych czasau i narodau, cyr., VII, wyd. i druk Kleckina, 183 s.
Smolicz Aleksandra, *Zorka*, cyr., I, wyd. BTW, 80 s.
S. K., *Janka Kancawy*, cyr., II.
Sulima, Jaki „samaurad” hatyje biełaruskamu narodu Polskaja Respublika?, cyr., V, wyd. „Hołas Biełarusa”, druk Lewina, 32 s.
Sulima, *Praf. Zdziechouski ab biełaruskaj duszy*, cyr., VI, wyd. „Zmahańnia”, druk Lewina, 20 s.
Susieckaja L., *Fizyka dla małodszych klasau*, cyr., I, wyd. BTW.
Swajak K., *Maja lira*, cyr., III, wyd. BTW, druk Motus, 112 s.
Traktat pamiż halounymi sajuznymi i stawaryszanymi dziarżawami dy Polszczaju padpisany u Wersali 28.6.1919 h., cyr., VII, wyd. „Hołas Białarusa”, druk Bekkera, 31 s.
Wieras Z., *Biełaruska-polska-rasiejska-lacinski bataniczny słounik*, cyr., VI, wyd. „Hołas Biełarusa”, druk Bekkera, 76 s.
Zachodniaja Biełaeuś. Zbornik hramadzkaje myśli,nawuki, lteratury, mastactwa, cyr., VI, wyd BTW, druk Spółdzielni Wytwórczej, 155 s.
Żyłka U., *Na rostani* (wierszy), cyr., III. wyd. BTW, druk Lewina, 48 s.

1925

Alachnowicz F., *Dryhwa*, cyr., II, wyd. Tymczasowej Rady Białoruskiej, 64 s.
Astrouski R., *Biełaruski prawapis*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 102 s.
Biełaruski śpieunik, cyr., II, wyd. S. Stankiewicz, 32 s.
Hałounyja asnowy metadyzmu, cyr., IV, druk Lewina, 16 s.
Łuckiewicz A., *Wilnia u biełaruskaj litaratury*, cyr., VI, 15 s.
Paczopka J., *Harodnictwa*, cyr., VII, wyd. BTW, 55 s.
Pieśni duchounyja z harfy Sionskaj, cyr. i łac., IV, wyd. Misji Metodystów w Warszawie, 19 s.
Rybkin N., *Hieometryczny zadacznik*, cyr., I, wyd. BTW, druk Lewina, 115 s.
Służba Bożaja, cyr., IV, wyd. Misji Metodystów w Warszawie.
Stankiewicz A., *Doktar Franciszak Skaryna pierszy drukar biełaruski 1525-1925*, cyr., V, wyd. Białor. T-wo Naukowe, 56 s.
Stankiewicz A., *Doktar Franciszk Skaryna pierszy drukar biełaruski 1525-1925*, łac., V, wyd. „Krynicy”, druk Pogoń-Pax, 59 s.
Wulfius A. H., *Nawiejszaja historyja, cyr., I,* wyd. BTW, druk Lewina, 122 s.

B a c h S., *Car-hoład*, cyr., V, wyd. BWR Hromady, druk „Skaryny", 41 s., 20 000 egz.

B e l l a m i., *Kazka ab wadzie*, cyr. I łac., V, wyd. BWR Hromady, 14 s., 10 000 egz.

B i l d z i u k i e w i c z A., *Asnowy hramadzkaj haspadarki*, cyr., VII, wyd. autora, druk „Skaryny", 180 s.

B ł o k A., *Dwanaccać*, cyr., III, 29 s.

B y l i n a J., *Wybary starszyni*, łac., II wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 24 s.

Cioszcza u dom – usio uwierch dnom, cyr., II, 38 s.

D r u c k i - P a d b i a r e s k i B., *Bajki*, cyr., III, druk „Nowoczesna" 62 s.

Ewanhielle powodle Joana, cyr., IV, wyd. i druk „Kompas", Łódź, 62 s.

Ewanhiełle powodle Łuki, cyr., IV, wyd. i druk „Kompas", Łódź, 86 s.

H o ł u b - B u c z y n s k a j a M., *Alkahol i baraćba z im*, łac., VII, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 24 s.

H a r e c k a j a L., *Rodny kraj*, cyr., I, wyd. BTW, druk „Żaibas", 96 s.

H a r e c k a j a L., *Rodny kraj. Chrestamatyja*, cyr., I, wyd. BTW.

H u r s k i A., *Nahladny arytmetyczny zadacznik*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 39 s.

Instrukcyja dla źbirańnia narodnaha slounika-terminolohicznaha materjalu u biełaruskaj mowie, cyr., VI, druk Lewina, 8 s.

J o e r g e n s e n J., *Prypowieści*, łac., IV, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 55 s.

Kantyczka. Sabrańnie nabożnych piesień, łac, IV, wyd. „Bieł. Krynicy".

Kudy i jak emihrawać?, cyr., VII, wyd. Znamierowskiego, 16 s.

L e r m a n t a u M., *Demon*, cyr., III, wyd. BTW, 44 s.

M a ł a z i a m i e l n i k., *Ci maje być u Polszczy prawiedziena ziamielnaja reforma?*, łac., VII, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 12 s.

P a u ł o w i c z S., *Świaszczennaja historyja Staroha Zawietu*, cyr., IV, wyd. autora, druk Lewina, 164 s.

Pramowy deputatau Bielaruskaha Pasolskaha Klubu, cyr., V, druk Lewina, 16 s.

Pramowy deputatau Sojmawaha Klubu BSR Hramady, druk Lewina, 82 s.

R o d z i e w i c z L., *Scenicznyja twory*, cyr., II.

S i e n k i e w i c z H., *Bartek pieramożnik*, cyr., III, wyd. BTW, druk Lewina, 83 s.

S t a n k i e w i c z S., *Śmiech nia hrech* (humarystycznyja wierszy), wyd. A. Jacyny, druk „Skaryny", 64 s.

S t e p o w i c z A., *Dzie czutny mowy naszaj huki*, cyr., II.
S w a j a k K., *Czarku daj, bracie*, cyr., II, wyd. „Sialanskaja Niwa", druk „Skaryny", 13 s.
S t e p o w i c z K., *Hołas duszy Malitwiennik dla biełarusau-katalikou*, łac., IV, wyd. „Bieł. Krynicy", druk Pax", 176 s.
Z usich bakou polskaje dzirżaunaści, cyr., V.

1927

A r s i e ń n i e w a N., *Pad sinim niebam*, cyr., III, wyd. i druk Kłeckina, 144 s.
B a h d a n o w i c z M., *Wianok* (wierszy), cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 118 s.
B a h u s z e w i c z F., *Dudka biełaruskaja*, łac., III, wyd. Biał Partii Włościańskiej, druk „Skaryny", 48 s.
B a s z k i r J., *Hurtok*, cyr., II, wyd. Biał Partii Włościańskiej, druk „Skaryny", 32 s.
B r a s ł a w i c z P., *I nas razbudzili*, cyr., II.
D o d e A., *Sekret dziadźki Karnila*, cyr., III, wyd. „Pahonia", druk „Skaryny", 56 s.
D r u c k i - P a d b i a r e s k i B., *Piernik*, cyr., III, druk Bajewski, 10 s., 1000 egz.
D w a r c z a n i n I., *Chrestamatyja nowaj biełaruskaj litaratury*, cyr., I, wyd. BTW, 498 s.
Ewanhielle pawodle Maćwieja, cyr., IV, wyd. i druk „Kompas", Łódź, 80 s.
H a ł u b o k U., *Sud*, cyr., II, wyd. BTW, 32 s.
H a r e c k i M., *Atruta*, cyr., II, wyd. BTW, druk Kleckina, 16 s.
H a r o t n y S., *Lekary i leki*, łac., II, wyd. BTW, druk „Nowoczesna", 80 s.
H r y n k i e w i c z S., *Arlanio*, łac., III, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 52 s.
H r y n k i e w i c z S., *Ab teatry*, łac., VI, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 53 s., 500 egz.
H r y n k i e w i c z S., *Narod*, łac., , wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 31 s., 1000 egz.
H r y n k i e w i c z S., Żanimstwa pa radyo, łac., II, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 38.
H r y s z k i e w i c z F., *Wiesnawyja melodyi*, cyr., III, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 77 s.
I. R., *Asnowy chryścijanskaj wiery dla biełaruskaha narodu*, cyr., IV, 45 s.
I h n a t o u s k i U., *Karotki narys historyi Biełarusi*, cyr., I, wyd. Znamierowskiego, druk Krejnes i Kowalski, 116 s.
J a d w i h i n Sz., *Dzied Zawała*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, 14 s.

Kazłouszczyk U., *Fizycznaje wychawańnie hramadzianstwa*, łac., VII, wyd. . „Bieł. Krynicy”, druk „Skaryny”, 88 s., 1000 egz.
Kołas J., *Wybranyja twory*, cyr., III, wyd. BTW, 78 s.
Kołas J., *Kazki žyćcia*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 99 s.
Kołas J., *Prapau czaławiek, Niomnau dar, Toustaje palena*, łac., III, wyd. Biał Partii Włościańskiej, druk „Skaryny”, 48 s.
Kupała J., *Adwiecznaja pieśnia*, cyr., II, wyd. Biał Partii Włościańskiej, druk „Pax”, 32 s., 2000 egz.
Kupała J., *Paulinka*, cyr., II, wyd. I. Miatła, 63 s.
Małady Dziadok, *Jołka Dzieda Maroza*, cyr., II, wyd. TSzB, 16 s.
Michaił, *Chrystowy zołak* (wierszy), cyr., IV, druk „Skaryny”, 62 s.
Nekanda-Trepka A., *Analitycznaja hieometryja*, cyr., I, wyd. autora, litografia, 44 s.
Niajtralnaha miesca niama, cyr., IV, wyd. i druk „Kompas”, Łódź, 11 s.
Ożeszko E., *U zimowy wieczar*, cyr., II, wyd. J. Miatła i I. Dwarczanin, 31 s.
P.S., *Niwa i kraski*, cyr., III, wyd. Biał Partii Włościańskiej, 102 s.
Paczopka J., *Durniszcza Narodnaja kazka z Dzisienszczyny*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 16 s.
Prypowieść pra błudnaha syna (Łuki, 15), cyr., IV, wyd. i druk „Kompas”, Łódź, 36 s.
M.R., *Pałażeńnie spażyuca*, cyr., VII, wyd. Związek Spółdzielni Spożywców, 34 s.
Reszeć J., *Karotki katechizm dla biełarusau-katałikou*, łac, IV, wyd. kosztam mitrapalita wilenskaha, druk „Skaryny”, 46 s.
Sadok dla naszych dzietak (apawiadańni), łac., III, wyd. „Bieł. Krynicy”, druk „Skaryny”, 40 s.
Sałaujowa P., (Allegro), *Cudounaja nocz*, łac., II, wyd. „Bieł. Krynicy”, druk „Skaryny”, 38 s.
Scenicznyja twory, cyr., II. Wyd. „Pahonia”, druk „Skaryny”, 70 s.
Smolicz A., *Zorka*, cyr., I, wyd. BTW, druk „Pax”, 80 s., 2000 egz.
Smolicz A., *Zorka*, cyr., I, wyd. BTW, druk Bekkera, 63 s., 10 000 egz.
Światyja wilenskija muczaniki Anton, Iwan i Astap – patrony Biełarusi, cyr., IV, odbitka z kalendarza prawosł. na 1927 r., 12 s.
Ulicyn Ahranom, *Sud nad trochpałoukaj*, cyr., II, wyd. BTW, 30 s.
Wasileuski J., Dachapalisia, cyr., II, wyd. A. Jacyna, druk „Skaryny”, 16 s.
Wasileuski J., *Skarb*, cyr., III, wyd. „Bieł. Chatka”, 16 s.
Wiasioły K., (Audziej W.), *Nia rozumam ściamiu, a sercam*, cyr., II, wyd, P. Miatła, druk Kleckina, 48 s.
Z rodnaj niwy (zbornik), cyr., VII, wyd. BIGiK, druk „Skaryny”, 141 s.

A. K., *Kazki*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, 32 s.

A. W., *Jak Kaziuk sabrausia da spowiedzi*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 68 s., 1000 egz.

Drucki-Padbiareski B., *Bajki, humar, satyra*, cyr. III, wyd. i druk Kleckina, 64 s., 1000 egz.

Hnatyszak M., *Z suczasnaje mastackaje prozy Niamieczczyny*, cyr., VI, wyd. BTW, druk Krejnes i Kowalski, 27 s., 2000 egz.

Hryniewicz A., *Dziaciaczy śpieunik*, cyr., II, wyd. autora.

Hrynkiewicz A., *Carkwa, Pomsta, Wiaźnica*, łac., III, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 126 s., 800 egz.

Inicki U., *Son Hauryły i roznyja wierszy*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, druk Notes i Szwajlich, 32 s., 1500 egz.

Karalenko U., *Slapy muzyka*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 163 s., 1000 egz.

Karalenko U., *Sudny dzień*, cyr., III, wyd. BTW, druk Lewina 87 s.

Kazłouszczyk U., *Ab fizycznym wychawańni u biełarusau*, łac. VII, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 127 s., 1000 egz.

Kołas J., *Niomnau dar i inszyja raskazy*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 78 s., 1000 egz.

Kołas J., *Symon Muzyka*, cyr., III, wyd. „Pahonia"", druk „Skaryny", 211 s., 2000 egz.

Kołas J., *Nowaja ziamla*, cz. 1, cyr., III, wyd. Biał. Partii Włościańskiej, druk Bekkera, 122 s., 2000 egz.

Kołas J., *Nowaja ziamla*, cz. 2, cyr., III, wyd. Biał. Partii Włościańskiej, druk „Pax", 123-186 s.

Krapiunicki M., *Pa rewizii*, Kahaniec K., *Modny szlachciuk*, cyr., II, wyd. TSzB, druk Lewina, 32 s., 2000 egz.

Krapiunicki M., *Paszyliś u durni*, cyr., II, wyd. TSzB, druk „Pax", 32 s., 2000 egz.

Kupała J., *Na Kućiu*, cyr., II, wyd. T-wa „Praświeta", druk „Skaryny", 16 s., 1000 egz.

Kupała J., *Adwiecznaja pieśnia*, łac., II, wyd. BTW.

Łuckiewicz A., *Za dwadcać piać hadou*, cyr., V, wyd. BTW, druk „Skaryny", 52 s., 1000 egz.

Łuham, łuham zielanieńkim (ramans), cyr., II, wyd. BTW.

M. A., *Boh. Filozoficzny narys*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 24 s.

Maszara M., *Malunki* (wierszy), cyr., III, wyd. L. Wojcik, druk „Skaryny", 16 s.

Nawahradyczna u 1926-1930 h. h., cyr., V, wyd. Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem, druk Wydział powiatowy w Nowogródku, s. 14

Niemirowicz-Danczenko W., *Stary zamak*, łac., III, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 39 s., 1000 egz.

P. Z., *Ziarniatki z rodnaje junackaje niwy*, łac., V, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 15 s., 1000 egz.

Paczopka J., *Jak wybrać dobraha kania*, cyr., VII, wyd. Biał. Partii Radykalno-Ludowej, 31 s., 2000 egz.

Paułowicz S., *Ab arhanizacyi biełaruskaje pracounaje szkoły*, cyr., VI, wyd. BTW, druk „Skaryny", 16 s., 300 egz.

Pazaszkolnaja aświeta. Kulturna-aświetnaja praca u hurtkach TBSz, cyr., VI, wyd. TSzB, druk „Skaryny", 15 s., 300 egz.

Reszeć J., *Z historyi apolohetyki chryścijanskaj*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 103 s., 1000 egz.

Ruń wiesnachodu. Zbornik tworau paetau i piśmiennikau Zachodniaj Biełarusi, cyr., III, wyd. BTW, druk Krejnes i Kowalski, 48 s., 2000 egz.

Scenicznyja twory, cyr., II, wyd. BTW, druk Lewina, 48 s., 3000 egz.

Siemaszkiewicz J., *Rużaniec Najświaciejszaj Dziewy Maryi*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 35 s.

S. S., *Biełaruski dekłamatar*, cyr., II, wyd. Znamierowskiego, druk „Pax", 64 s., 2000 egz.

Stankiewicz A., *Biełaruskaja mowa u szkołach Biełarusi XVI-XVIII st.*, łac., V, wyd. „Bieł. Krynicy", druk "Skaryny", 19 s., 1000 egz.

Stankiewicz S., *Z majho wakonca. Zbornik wierszau*, łac., III, wyd. J. Hapanowicza, druk "Skaryny", 64 s., 1500 egz.

Tałstoj L., *Dla dziaciej*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 158 s.

Tałstoj L., *Ci szmat czaławieku treba ziamli i druhija apawiadańni*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, druk „Zorza", 31 s., 1500 egz.

Tarasewicz J., *Zło i lakarstwa na jaho*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 32 s. 1000 egz.

Tatarynowicz P., *Sw Izydar chlebarob*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 31 s. 1000 egz.

Turonak B., *Hygiena uzhadawańnia dziciaci*, łac., VII, wyd. „Bieł. Krynicy", druk "Skaryny", 40 s. 1000 egz.

Twen M., *Prync i żabrak*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 215 s.

U kooperacji buduczyna, cyr., VII, wyd. BTW, 16 s.

Wasilenia A., *Spażywiecki kaaperatyu i praca u im*, cyr., VII, wyd. autora, druk Lewina, 35 s., 2000 egz.

Wasileuski A., Biełaruski sońnik, cyr., VII, wyd. autora, druk „Skaryny", 67 s., 2000 egz.

A. W., *Kaziukowaje żanimstwa*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki”, druk „Skaryny”, 77 s., 1000 egz.

Astrouski R., *Arytmetyczny zadacznik dla paczatkowych szkoł*, cz. 1 dla wuczniau, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 136 s., 1000 egz.

Astrouski R., *Arytmetyczny zadacznik dla paczatkowych szkol*, cz. 2 dla nastaunikau, cyr. I, litografia, 112 s.

Biełaruski śpieunik z notami, cyr., II, wyd. BTW, 16 s.

Damarosły., *Amatarski zbornik lirycznych tworau*, cyr. III, wyd. J. Charytonawicz, druk „Skaryny”, 32 s.

Drucki-Padbiareski B., *Padruczny bielaruska-polski slounik*, cyr., VI, wyd. i druk Kleckina, 324 s.

Dyfou D., *Robinzon Kruzo*, cyr., III, wyd. Biał. Partii Włościańskiej, druk „Pax”, 96 s., 1000 egz.

Engels F., *Raźwiććio socyjalizmu ad utopii da nawuki*, cyr., V, wyd. Biał. Klubu Poselskiego „Zmahańnie”, druk Lewina, 136 s., 2000 egz.

Hareckaja L., *Rodny kraj*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 158 s., 2000 egz.

Hohol M., *Taras Bulba*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 144 s., 1000 egz.

I. S., *Marksyzm i nacyjanalnaje pytańnie*, cyr., V, wyd. Biał. Klubu Poselskiego „Zmahańnie”, druk Lewina, 68 s., 2000 egz.

Iharau J., *Sirata*, cyr., II, druk „Zorza”, 8 s., 1500 egz.

Iljaszewicz Ch., *Wiesnapieśni*, cyr., III, wyd. Niny Iljaszewicz, druk Lewina, 71 s., 1000 egz.

Inicki U., *Klim babaju i inszyja żarty*, cyr., III, wyd Znamierowskiego i Budźki, druk „Pax”, 32 s.

J. B., *Pieśni żalby*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki”, druk „Skaryny”, 16 s.

Kołas, *Nowaja ziamla*, cz. 3, cyr., III, wyd. Biał Partii Włościańskiej, druk „Pax”, 167-295 s. 1000 egz.

Krywicki W. J. i Wykaczka, *Jak palepszyć piaskawuju hlebu*, cyr., VII, wyd. „Sacha”, druk „Skaryny”, 24 s., 1000 egz.

Lubicz-Majeuski S., *Pierszy pramień*, łac., I, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Lwów, 118 s.

M. A., Czaławiek. *Filozoficzna-hramadzki narys*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki”, druk "Skaryny”, 16 s.

Marks K., *Baraćba klasau u Francyi 1848-1850*, cyr., V, wyd. Biał. Klubu Poselskiego „Zmahańnie”, druk Lewina, 152 s., 2000 egz.

Nawina A., *Adbitaje życćio*, cyr., VI, wyd. BTW, druk Lewina, 145 s.

Ożeszko E., *Cham*, łac., II, wyd. Biał. Partii Włościańskiej, druk „Skaryny”, 16 s.

P a l a s z u k, *Niekałki uwah ab „biełaruskim" „Lemantary" St. Lubicz--Majeuskaha*, cyr., VI, wyd. T-wa „Ruń" w Białymstoku, druk „Skaryny", 16 s., 400 egz.

P a u ł o w i c z A., *Snapok*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, 39 s.

P a u ł o w i c z S., *Piszy samadziejna*, cyr., I, wyd. autora, druk „Skaryny", 88 s., 4000 egz.

P a u ł o w i c z S., Metadycznyja uwahi da pasobnika *„Piszy samadziejna"* , cyr., I, wyd. autora, druk „Skaryny", 15 s.

(Paźniak J.), *Samaurad wiaskowych hmin*, łac., V, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 15 s.

Pieśni duchounyja (praciah), cyr., IV, wydanie metodystów, druk Pogoń-Pax, 16 s., 500 egz.

P l e c h a n a u H. W., *Asnaunyja pytańni marksyzmu*, cyr., V, wyd. Biał. Klubu Poselskiego „Zmahańnie", druk Lewina, 125 s., 2000 egz.

(R e y m o n t W. S) ., *Abarona ziamli*, cyr., III, wyd. Biał Partii Włościańskiej, druk „Zorza", 8 s.

S t a n k i e w i c z A., *Rodnaja mowa u światyniach*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 192 s. 900 egz.

S t e p o w i c z A., *Biełarusy i dziarżaunaja niezałeżnaść*, łac., V, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny, 16 s. 1000 egz

S z y r m a H., *Biełaruskija narodnyja pieśni*, cyr., II, wyd. autora, druk „Skaryny", 63 s.

T a h a b o c z n y, *Zmahary za ideju*, cyr., V, wyd. Biał. Klubu Poselskiego „Zmahańnie", druk Lewina, 75 s., 2000 egz.

T a ł s t o j L., *Ad czaho zło na świecie*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, 23 s., 1500 egz.

Taras na Parnasie, cyr., III, wyd. S. Stankiewicza, druk „Skaryny", 15 s., 2000 egz.

T a r a s z k i e w i c z B., *Biełaruskaja hramatyka dla szkoł*, cyr., I, wyd. Wiery Taraszkiewicz, druk „Skaryny", 143 s.

W a s i l e n i a A., *Załażeńnie spażywieckaha kaaperatywu na wioscy*, cyr., VII, wyd. autora, druk Lewina, 16 s., 2000 egz.

W a s i l o k M., *Szum barawy*, cyr., III, wyd. R Szyrmy, druk Lewina, 127 s., 1000 egz.

Z a w a d o w i c z R., *Kniaź Marcypan*, cyr., II, wyd. „Zaranki", druk „Skaryny", 16 s., 1000 egz.

1930

A.W., *Jak Hanula zbirałasia u Arhientynu*, łac., III, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 30 s., 1000 egz.

A s t r o u s k i R., *Biełaruski prawapis*, cyr., I, wyd. i druk Kleckina, 148 s., 1000 egz.

B a h u s z e w i c z F., *Dudka biełaruskaja*, łac., III, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 56 s., 1000 egz.

Bahuszewicz F., *Smyk biełaruski*, łac., III, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 32 s., 1000 egz.

Bahuszewicz F., *Dudka biełaruskaja* i *Smyk biełaruski z krytycznym narysam A Stankiewicza*, łac., III, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 140 s., 1000 egz.

Biełaruskaja (krywickija) *kazki z trykalornymi malunkami*, cyr., III, wyd. Biał Partii Włościańskiej.

Bożaja lira Chryścijanskija pieśni, cyr., IV, wyd. „Southern Trade", 186 s., 1500 egz.

B y l i n a J., *Daroha Kryża – nabażenstwa na Wieliki Post*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 32 s., 1000 egz.

Chyścijanskija biełaruskija metodystycznyja abchody, cyr., IV, wyd. „Southern Trade", druk Lewina, 39 s., 500 egz.

Hadleuski W., *Historyja świataja abo biblijnaja Staroha Zakonu*, łac., IV, wyd. BKW, druk „Skaryny", 151 s., 1500 egz.

Kazłouszczyk U., *Płacz biełaruskäj staronki matki pa dzietkach swaich renehatach*, łac., III, wyd. J. Bahdanowicz, druk „Skaryny", 24 s., 1000 egz.

Kurs niadzielnaje szkoły, cyr., IV, wyd, „Southen Trade", druk Znamierowskiego, 142 s.

K a z ł o u s z c z y k U., *Biełaruskija narodnyja pieśni z Sakolskaha pawietu*, łac., II, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny, 40 s., 1000 egz

M a r k s K., *18-je briumera Lui Bonaparta*, cyr., V, wyd. Biał. Klubu Poselskiego „Zmahańnie", druk Lewina, 119 s., 2000 egz.

Nawahradczyna u dziesiatyja uhodki niezależnaści Reczypaspalitaj Polskaj, cyr., V, wyd. Nowogródzki Komitet Społeczny Obchodów 10 rocznicy niepodległości Polski, druk Wydział powiatowy w Nowogródku, b.m.w., 29 s.

S m o l i c z A., *Zorka*, cyr., I, wyd. BTW, druk „Pax", 80 s., 1000 egz.

S t a n k i e w i c z A., *Francisz Bahuszewicz jaho żyćcio i tworczaść*, łac., VI, wyd. BIGiK, druk"Skaryny", 50 s., 1000 egz.

S t a n k i e w i c z A., *Witaut Wialiki i biełarusy*, cyr., V, wyd. Biał. Komitetu Narodowego, druk „Skaryny", 31 s., 1000 egz.

S w a j a k K., *Kupalle. Fantazja-misterium*, łac., III, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny, 15 s., 300 egz

Z a d u m a P., *Kupalle*, łac., III, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 70 s.

A. W., *Adam i Anielka*, łac., III, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny, 69 s., 1000 egz

Akinczyc F., *Czamu heta tak stałasia*? (da sprawy wyjezdu zahranicu b. prawadyra Hramady), cyr., V, druk Znamierowskiego, 16 s., 10 000 egz.

Bianki W., *Myszanio Pik*, cyr., III, wyd. Zrzeszenie Kobiet Białoruskich, druk Lewina, 42 s., 1000 egz.

Bianki W., *Lasnyja chatki*, cyr., III, wyd. Zrzeszenie Kobiet Białoruskich, druk Lewina, 18 s., 500 egz.

Drazdowicz J., *Niabiesnyja biehi*, cyr., VII, druk Dworzeca, 24 s.

Hareckaja L., *Rodny kraj*, łac., I, wyd. BTW, druk Lewina, 96 s., 1000 egz.

Jaremicz F., *Pramowa na pasiadżeńni Sojmu 9.2.1931*, cyr., V, wyd. autora, druk „Skaryny", 7 s., 2500 egz.

Jaremicz F., *Pramowa na pasiadżeńni Sojmu 2.10.1931*, cyr., V, wyd. autora, druk „Skaryny", 7 s., 1500 egz

Jaremicz F., *Pramowa na Sojmie Polskaje Respubliki 7.11.1931*, cyr., V, wyd. autora, druk „Skaryny", 8 s.,

Kołas J., *U hłybi Paleśsia*, cyr., III, wyd. i druk Kleckina, 207 s., 800 egz.

Kołas J., *Nowaja ziamla*, cyr., III, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 288 s., 1000 egz

N. K., *Światy Rym*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 67 s.

Nowy Zapawiet Hospada Naszaha Isusa Chrysta i Psalmy, cyr., IV, wyd. Brytyjskie i Zagraniczne T-wo Biblijne, Helsingfors, druk w Łodzi, 446 s., 25 000 egz.

Ruszczaniec J., *Pierszyja łastauki*, łac., II, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 24 s.., 1000 egz.

Skarynicz B., *Naszto i jak źbiraci hieohraficznyja i asabowyja nazowy biełaruskija*, cyr., VI, wyd. Biał. Związek Studencki, druk Lewina, 14 s., 1000 egz.

Stankiewicz A., *Kazimier Swajak Narys ab jahonaj ideolohii*, łac., V, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 67 s., 1000 egz.

Stankiewicz J., *Nowy lemantar dla bielaruskich dzietak*, łac., I, wyd. BTW, druk Lewina, 32 s., 800 egz.

Taraszkiewicz B., *Biełaruskaja hramatyka dla szkol*, łac., I, wyd. BTW, druk Lewina, 112 s., 800 egz.

Wah, *Palitycznyja i hramadzkija kirunki u minuuszczynie i suczasnaści*, cyr., V, wyd. „Szlach Moładzi", druk „Skaryny", 33 s. 1000 egz.

Ziaziula A., *Z rodnaha zahonu. Zbornik wierszau*, łac., III, wyd. ks. J. Siemaszkiewicza, druk „Skaryny", 175 s., 1000 egz.

A. W., *Betlejka*, łac., II, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 16 s., 600 egz.
A. W., *Kaniok-Harbuniok*, łac., III, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 88 s., 1000 egz.
A. W., *Unia na Paleśsi*, cyr., IV, wyd. T-wa Jezusowego, druk „Skaryny", 16 s., 1000 egz.
Alchouski I., *Jak żywiecca sialanstwu pad kamunistycznaj uladaj?*, łac., V, druk Znamierowskiego, 16 s., 2000 egz.
Bożaja Chwała. Malitaunik zakonu ajcou Maryjanau, łac., IV, wyd. Zgromadzenia ojców Marianów w Drui, druk „Skaryny", 83 s.
Busieł S., *Matylkowyja raśliny*, cyr., VII, wyd. „Centrasajuzu", druk Lewina, 62 s., 1000 egz.
Hołub-Buczynskaja M., *Szto takoje suchoty?*, cyr., VII, wyd. autora, druk „Skaryny", 14 s., 1000 egz.
Hryniewicz A., *Nawuka śpiewu*, cyr., I, druk Lewina, 40 s.
Iljaszewicz M., *Karotki narys psycholohii*, cyr., I, wyd. autora, druk „Skaryny", 47 s., 1000 egz.
Iljaszewicz Ch., *Zornym szlacham*, cyr., III, wyd., BTW, druk Lewina, 64 s., 500 egz.
Kazłouszczyk U., *Puty kachańnia*, łac., III, wyd. Znamierowskiego, 92 s., 600 egz.
Klimowicz A., *I kultura i palityka*, cyr., V, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 16 s., 500 egz.
Klimowicz A., *Leki na ździeki*, łac., VII, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 32 s.
Klimowicz A., *Ziemlarobskaja czytanka*, łac., VII, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 147 s., 1000 egz.
Łuckiewicz A., *Janka Kupała jak prarok adradżeńnia*, cyr., VI, wyd. autora, druk Lewina, 16 s., 1000 egz.
Paczopka B., *Jak wuczyć nas wieryć i żyć świataja Chrystowaja Pausiudnaja Cerkwa*, łac., IV, wyd. autora, druk „Skaryny", 16 s., 2000 egz.
Relihijnaje życcio na Biełarusi, cyr., IV, wyd. Biał. Związek Religijno-Społeczny, druk „Skaryny", 64 s., 1000 egz.
Rusakowicz A., *U krainie prymusu*, cyr., V, wyd. „Centrasajuzu", druk Lewina, 30 s., 4000 egz.
Rusakowicz A., *Szto takoje „kałhasy"?*, cyr., V, wyd. „Centrasajuzu", druk Lewina, 29 s., 4000 egz.
Rusakowicz A., *Ad woli – da prymusu*, cyr., V, wyd. „Centrasajuzu", druk Lewina, 26 s., 4000 egz.

S w a j a k K., *Dzieja majej myśli, serca i woli*, łac., V, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 250 s.
Zahinuu ci spasiony, cyr., IV, wyd. i druk „Kompas", Łódź, 12 s.

1933

A. W., *Biełaruskija cymbały. (Zbornik wierszau)*. łac., III, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 72 s., 1000 egz.
A k i n c z y c F., *Prawakacyja biełaruskaha narodu* (da sprawy b. starszyni Hramady B. Taraszkiewicza), cyr., V, druk Znamierowskiego, 36 s., 500 egz.
A n i ś k o D., *Usio u miłaści*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 52 s.
B a b r o u s k i A., *Czamu ciapier ciażka żywiecca ziemlarobam*, łac, V, druk Znamierowskiego, 16 s., 6000 egz.
B a r k o u s k i S., *„Kamsamoł" i jahonyja mety*, łac., V, druk Znamierowskiego, 15 s., 4000 egz.
B i a n k i W., *Murzik*, cyr., III, wyd. T-wa Oświaty Białoruskiej, druk Lewina, 133 s., 500 egz.
Biełaruska-sławianski lemantar (bukwar) i pierszaja nawuka Zakonu Bożaha. Padarunaczak dobrym dzietkam, cyr., IV, wyd. Metropolii Prawosławnej w Warszawie, drukarnia Synodalna, 122 s., 2000 egz.
B r e ż h o B.,*ZamkiWiciebszczyzny*, cyr., V, druk Lewina, 35 s.
H a d l e u s k i W., *Historyja świataja abo biblijnaja Nowaha Zakonu*, łac., IV, wyd. BKW, druk "Skaryny", 186 s., 1500 egz.
I l j a s z e w i c z M., *Rasiejskaja palityka na ziemlach byłoha Biełaruska-Litouskaha haspadarstwa za panawańnia Kaciaryny II i Pauły I (1772-1801)*, cyr. V, druk Lewina, 24s.
Iljaszewicz Ch., *Jadwihin Sz.*, cyr., VI, wyd. T-wa Oświaty Białoruskiej, druk Lewina, 37 s., 280 egz.
K e t u r a k i s, *Ameryka u łaźni*, łac., II, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 46 s., 1000 egz.
K o ł a s J., *U starych duboch*, cyr., III, wyd. T-wa Oświaty Białoruskiej, druk Lewina, 62 s., 1000 egz.
K o s a u s k i J., *Dla bliżnich*, cyr., II, wyd. „Samapomacz", druk „Skaryny", 55 s., 1000 egz.
Ł u c k i e w i c z A., *Biełaruski muzej imia I. Łuckiewicza*, cyr., VII, druk Lewina, 16 s.
N. K., *31-szy Mižnarodny Eucharystyczny Kanhres*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 55 s.

N a w i c k i K., *Sto robić urad u baraćbie z kryzysam*, łac., V, druk Znamierowskiego, 16 s., 5000 egz.

N a w i n a A., *Hałounyja kirunki u biełaruskaj paezii*, cyr., VI, druk Lewina, 20 s.

P i e c i u k i e w i c z M., *Uwahi dziela zapisywańnia biełaruskaje narodnaje tworczaści i abradau*, cyr., VI, wyd. T-wa Przyjaciół Białorusoznawstwa przy USB w Wilnie.

R u s z c z a n i e c J., *Zorka-ideja*, łac., II, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 24 s., 1000 egz.

R o d z i e w i c z L., *Scenicznyja twory*, łac., II, wyd. J. Najdziuk, druk „Skaryny", 30 s., 1000 egz.

S t a n k i e w i c z A., *Kastuś Kalinouski, „Mużyckaja Prauda" i ideja niezależnaści Biełarusi*, łac., V, wyd. Biał. Komitet Narodowy, druk „Skaryny", 63 s., 1000 egz.

S t a n k i e w i c z J., *Biełaruskija musulmanie i biełaruskaja literatura arabskim piśmom*, cyr., VI, druk Lewina, 33 s.

S z k i e l o n a k M., *U 300-ja uhodki śmierci Wialikaha Kanclera Lwa Sapiehi*, cyr., V, druk Lewina, 30 s., 500 egz.

W i l e n c z u k A., *Suprać rasprawy akupantau nad B. Taraszkiewiczam*, cyr., V, Białystok, wyd. KPZB.

Ż y t k o u B., *Pra małpaczku*, cyr., III, wyd. T-wa Oświaty Białoruskiej, druk Lewina, 30 s., 500 egz.

1934

A n i ś k o D., *Dla czyjho dabra! (Da sprawy biełaruskaj mowy u kaściele)*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk "Skaryny", 15 s., 600 egz.

B a b r o u s k i A., *Jak palepszyć żyćcio sialanstwa*, łac., V, druk Lewkowicza, 16 s., 600 egz.

Bautruczok – biełaruski narodny twor, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, druk „Zorza", 16. s., 400 egz.

B y l i n a J., *Na pokuci. Bajki i roznyja wierszy*, łac., III, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 72 s., 1000 egz.

H a r a d o c k i A., *Jak Biełaruskäja Chadecyja handluje krywioju raboczych i sialan*, cyr., V, wyd. KPZB, 31 s.

K e m p i j s k i Tomasz, *Śledam za Chrystusam*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", Lwów-Wilno, 288 s., 1000 egz.

M a s z a r a M., *Woś tut i zrazumiej*, cyr., II, wyd. T-wa Oświaty Białoruskiej, druk Lewina, 29 s., 300 egz.

M a s z a r a M., *Śmierć Kastusia Kalinouskaha*, cyr., III, wyd. S. Hlakowskiego i J. Najdziuka, druk „Skaryny", 19 s., 800 egz.

M a s z a r a M., *Na sonieczny bierah!*, cyr., III, wyd. S. Hlakowskiego i J. Najdziuka, druk „Skaryny", 78 s., 500 egz.

M a s z a r a M., *Wiasielle*, cyr., III, wyd. T-wa Oświaty Białoruskiej, druk „Skaryny", 19 s., 300 egz.

S t e p o w i c z K., *Hołas duszy. Kniżka da nabażenstwa*, łac., IV, wyd. BKW, druk „Skaryny", 317 s., 3000 egz.

T a t a r y n o w i c z P., *Szlacham dziwau i urażańniau*, łac., IV, „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 72 s., 500 egz.

U ł a d - I n i c k i, *Apawiadańni*, cyr., III, wyd. Znamierowskiego, druk „Zorza", 48 s., 1000 egz.

1935

A d w a ż n y W., *Chłapiec*, łac., III, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 242 s., 1000 egz.

A d w a ż n y W., *Kazka ab rybaku i rybcy*, łac., III, wyd. S. Hlakowski i J. Najdziuk, druk „Skaryny", 29 s., 1000 egz.

A d w a ż n y W., *Hanuliny kłopaty*, łac., III, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 64 s.

A n i ś k o D., *Da biełaruskaha narodu*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 39s., 400 egz.

B a ż a n a u., *Szustraja babulka*, cyr., II, wyd. M. Szczasny, 32 s.

Cioszcza u dom – usio uwierch dnom, cyr., II, wyd. Biblioteczka Teatralna, druk Kleckina, 37 s., 500 egz.

H r y n k i e w i c z y S i J., *Rady chworym i zdarowym*, cz. 1, łac., VII, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 119 s., 1000 egz.

K a r a l e n k a M., *Zachodniaja Biełaruś jak abszar faunistycznych dośledau*, łac., VII, wyd. Biał. Związek Studencki, druk Spóldzielni Handlowo-Przemysłowej, 8 s., 200 egz.

K a r a l e n k a M., *Majowy chruszcz i sposaby baraćby z im*, łac. VII, wyd. „Samapomacz", druk „Skaryny", 12 s., 500 egz.

K a z ł o u s z c z y k U., *Szlacham zmahańnia*, cyr., III, wyd. „Nowy Szłach", druk „Skaryny", 62 s., 500 egz.

K u p a ł a J., *Szlacham żyćcia*, cyr., III, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 269 s., 1000 egz.

M a s z a r a M., *Na pradwieśni*, cyr., III, wyd. S. Hlakowski i J. Najdziuk, druk „Skaryny", 96 s., 600 egz.

Officium Najświaciejszaj Dziewy Maryi, łac., IV, wyd. BKW, druk „Skaryny", 16 s.

Prawasłauny malitwasłou na carkouna-sławianskaj i biełaruskaj mowie, cyr., IV, drukarnia synodalna, Warszawa, 48 s., 2000 egz.

Stankiewicz A., *Da historyi biełaruskaha palitycznaha wyzwaleńnia*, cyr., V, wyd. „Szlach Moładzi", druk „Skaryny", 128 s., 600 egz.
Stankiewicz A., *Prafesar Branisłau Epimach-Szypiła*, cyr., V, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 23 s., 500 egz.
Stankiewicz J., *Apytalnik da źbirańnia dyjalektycznych i niekatorych ahualnych asabliwaściau biełaruskaha (krywickaha) jazyka*, cyr., VI, wyd. T-wo Przyjaciół Białorusoznawstwa przy USB w Wilnie, 48 s., 500 egz.
Stepowicz A., *Za Baćkauszczynu Śpieunik*, łac., II, wyd. BIGiK, druk „Skaryny", 24 s., 1000 egz.
Tarasewicz J., *Biełarusy u światle praudy*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 40 s., 300 egz.
Uspamin z Kalwaryi, łac., IV, wyd. BKW, druk „Skaryny", 23 s., 1000 egz.
Zbornik „Rodnaha Kraju" za 1934 h., cyr., VII, wyd. T-wo Oświaty Białoruskiej, druk Lewina, 128 s.

1936

Akinczyc F., *Ahrarna-kooperatyunaja palityka buduczni*, cyr., V, wyd. „Nowy Szlach", druk „Skaryny", 36 s., 500 egz.
Bożaja lira Chyścijanskija duchounyja pieśni, cyr., IV, wyd. „Southern Trade", 204 s.
Hareckaja L., *Rodny kraj*, łac., I, wyd. księgarni „Nadzieja", druk Bajewskiego, 96 s., 1000 egz.
Hrynkiewicz S., *Aświeta*, łac., VI, wyd. „Bieł. Krynicy", druk „Skaryny", 55 s.
Iljaszewicz Ch., *Zachwarbawanyja wierszy*, cyr., III, druk Spółdzielni Handlowo-Przemysłowej, 30 s., 500 egz.
Lokaj na hadzinu, cyr., II, wyd. Biblioteczki Teatralnej, druk Kleckina, 23 s., 500 egz.
Maszara M., *Czort z padpieczcza*, cyr., II, 24 s.
Maszara M., *Mamczyna horka*, cyr., III, wyd. „Kałośsie", druk „Skaryny", 56 s., 1000 egz.
Miluczanka M., *Hramadzkaja i litaraturnaja dziejanaść Ciotki*, cyr., VI, wyd. „Szlach Moładzi", druk „Skaryny", 16 s., 500 egz.
Paułowicz S., *Pierszaja nawuka Zakonu Bożaha z biełaruska-sławianskim bukwarom*, cyr., IV, drukarnia synodalna, Warszawa, 164 s.
Paułowicz S., *Pierszyja zierniatki*, cyr., I, wyd. J. Malecki, druk „Skaryny", 96 s., 4000 egz.
Paułowicz S., *Świaszczennaja historyja Nowaha Zawietu*, cyr., IV, drukarnia synodalna, Warszawa, 152 s., 3000 egz.

R u t k o u s k i F., *Zabojstwa u domie Nr 37*, łac., II, druk „Skaryny", 16 s., 1100 egz.

S t a n k i e w i c z A., *Z žyćcia i dziejnaści K. Swajaka*, cyr., V, wyd. „Kałośsie", druk „Skaryny", 32 s., 500 egz.

S t a n k i e w i c z J., *Zmiena hramatyki biełaruskaha jazyka u BSSR*, cyr., VI, druk Bajewskiego, 16 s., 1000 egz.

Suczasnyja maładażony, wodewil pawodłe N. P. Krasnowa, cyr., II, s. 14.

T a n k M., *Na etapach*, cyr., III, wyd. W. Trućko, druk Bajewskiegp, 127 s., 1000 egz.

T a r a s e w i c z J., *Na Baćkauszczynu*, łac., VII, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 120 s.

1937

A l a c h n o w i c z F., *U kapciuroch GPU*, cyr., V, wyd. autora, druk Bajewskiego, 158 s., 2000 egz.

Baba Jeuka, dzied Tamasz i inszyja biełaruskija narodnyja pieśni, łac., II, druk „Skaryny", 31 s.

B a r o w i c z J., *Ab sadoch i hryboch*, łac., VII, wyd. „Biełpres", druk „Skaryny", 32 s., 900 egz.

Biełaruskija (krywickija) narodnyja pieśni i kazki, cyr., III, wyd. J Stankiewicza, druk Spółdzielni Handlowo-Przemysłowej, 32 s., 380 egz.

Czamu-ż nam nia pieć, łac., II, druk „Skaryny", 32 s.

Hadoula awiec, cyr., VII, wyd. „Biełpres", druk „Skaryny", 16 s.

Haspadarski zbornik, cz. 1, łac., VII, wyd. „Biełpres", druk „Skaryny", 16 s.

H r y n k i e w i c z S., *U bratou ukraincau*, cyr., VII, wyd. „Pahonia", druk „Skaryny", 88 s., 600 egz.

Jak prawilna hawaryć i pisać pabiełarusku, cyr., VI, wyd. J. Stankiewicz, S. Hlakouski, J. Chworast, A. Szukiełajć, druk „Skaryny", 18 s., 500 egz.

K o ł a s J., *Scenicznyja twory*, łac., II, wyd. Biblioteczka Teatralna, druk „Marianum", 32. s., 500 egz.

Lawonicha i inszyja pieśni, łac., II druk „Skaryny", 16 s.

M a s z a r a M., *Z pad strech sałamianych*, cyr., III, wyd. „Biełpres", druk „Skaryny", 112 s., 500 egz.

M a s z a r a M., *Lohki chleb*, cyr., II, wyd. „Bieł.Krynicy", druk „Skaryny", 63 s., 1000 egz.

P a u ł o w i c z S., *Zasieuki Biełaruski lemantar dla chatniaha nawuczańnia*, łac., I, wyd. „Biełpres", 88 s., 2000 egz.

P i a t r o u s k i J., *Niadzielnaja szkoła, jaje sutnaść i historyja*, cyr., IV, wyd. autora, druk Spóldzielni Handlowo-Przemysłowej, 24 s., 500 egz.

Pieraszkoda (operetka), łac., II, wyd. Biblioteczki Teatralnej, druk „Skaryny", 66 s.

R e s z e ć J., *Światyja*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", Wilno--Lwów, 122 s.

S a k s a h a n s k a j a K., *Abrazki žyćcia*, łac., II, wyd. Biblioteczki Teatralnej, druk „Marianum", 14 s., 500 egz.

S t a n k i e w i c z A., *Mahnuszeuski-Pauluk Bachrym-Babrouski (Da wytokau biełaruskaha adražeńnia)*, łac., V, wyd. „Biełpres", druk „Skaryny", 45 s., 600 egz.

S t a n k i e w i c z J., *Powieści i apawiadańni biełaruskich letapiscau*, cyr., VI.

T a n k M., *Naracz* (paema), cyr., III, wyd. „Kałośsie", druk „Skaryny", 100 s., 200 egz.

T a n k M., *Žurawinawy ćwiet*, cyr., III, wyd. R. Szyrma i F. Steckiewicz, druk Lewina, 80 s., 1000 egz.

W a ł a k o s, *Try daktary na adnu plamku*, łac., II, wyd. Biblioteczki Teatralnej, druk „Skaryny", 28 s

W a s i l c z e n k a S., *Zyla karalewicz*, łac., II druk „Marianum", 27 s., 500 egz.

W a s i l o k M., *Z sialanskich niu*, cyr., III, wyd. R. Szyrma, druk Bajewskiego, 32 s., 1000 egz.

W a s i l e u s k i A., *Biełaruski sońnik*, cyr., VII, wyd. księgarni S. Stankiewicza, druk „Dziełowa", 78 s., 100 egz.

1938

A j e r A., *Bosyja na lodzie*, łac.,V, wyd. Znamierowskiego, 24 s.

B y l i n a J., *Wybary starszyni*, łac., II, druk „Skaryny", 16 s., 1000 egz.

H r y n k i e w i c z y S i J., *Rady chworym i zdarowym*, cz. 2, łac., VII, wyd. „Szlach Moładzi", druk „Skaryny", 80 s.

H r y n k i e w i c z y S i J., *Alkahalizm*, łac., VII, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 14 s.

K l i m o w i c z A., *Sadounickaja czytanka*, cyr., VII, wyd. „Samapomacz", druk „Skaryny", 84 s.

Nasza pieśnia. Zbornik 15 biełaruskich narodnych pieśniau, cyr., II, wyd. R. Szyrmy, druk „Skaryny".

S t a n k i e w i c z A., *Božaje słowa na niadzieli i światy*, łac., IV, wyd. BKW, druk „Skaryny", Wilno-Lwów, 372 s.

S t a n k i e w i c z A., *Lekcyi i ewanełii na niadzieli i światy*, IV, wyd. BKW, druk „Skaryny", Wilno-Lwów, 195 s., 500 egz.

Stankiewicz A., *Michaś Zabejda-Sumicki i biełaruskaja narodnaja pieśnia*, cyr., VI, wyd. „Kałośsie", druk „Skaryny", 16 s., 600 egz.
Stankiewicz A., *U cześć 950-hodździa chryszczeńnia Biełarusi*, łac., IV. wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 14 s., 1000 egz.
Tank M., *Pad macztaj*, cyr., III, wyd. R. Szyrmy, druk Bahatkiewicza i Trućki, 110 s., 500 egz.
Uspamin z Kalwaryi pad Wilniaj, łac., IV, wyd. drugie BKW, druk „Skaryny", 40 s.
Wybarnaja ardynacyja u samaurad, cyr., V, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 31 s.

1939

Chmara S., *Żuraulinym szlacham*, cyr., III, wyd. S. Siniak, druk „Skaryny", 31 s., 500 egz.
Czatyry ewanelii i Apostalskija dziei, pierakład i wyjaśnieńni ks. W. Hadleuskaha, łac., IV, drukarnia archidiecezjalna w Wilnie, 416 s.
Haspadarski zbornik, cz. 2, cyr., VII, wyd. A. Markowski, 16 s.
Haspadarski zbornik, cz. 3, cyr., VII, wyd. A. Markowski, 16 s.
Hrynkiewiczy S i J., *Rady chworym i zdarowym*, cz. 3, łac., VII, wyd. „Szlach Moładzi", druk „Skaryny", 78 s., 700 egz.
Iwers A., *Pieśni na zahonach*, cyr., III, wyd. „Kałośsia", druk „Skaryny", 32 s.
Omańkouska F., *Pradka pad Kryżam*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 24 s.
Sacharau S., *Połacki kniaź Usiasłau – biełaruski narodny asiłak*, cyr., V, wyd. „Kałośsia", druk „Skaryny", 16 s.
Sazanski W., *Czaho patrabuje ziamla*, cyr., II, wyd. „Samapomacz", druk „Skaryny", 28 s.
Stankiewicz A., *Biełaruski chryścijanski ruch*, łac., V, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 272 s., 1000 egz.
Stankiewicz J., *Historyja biełaruskaha jazyka*, cyr., VI, wyd. autora, 16 s.
Unuk W., *Dobramu i Boh pamahaje*, łac., IV, wyd. „Chr. Dumki", druk „Skaryny", 72 s.

Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW)
przy Instytucie Slawistyki Polskiej Akademii Nauk

*udziela informacji
korespondencyjnie i telefonicznie*

o wydawnictwach własnych i możliwościach ich zakupu.

Nasz adres:

PKiN, 00-901 Warszawa, skr. poczt. 19,

tel. 656-62-66, 656-65-30, tel (fax) 656-62-56

e-mail: ispan@ispan.waw.pl

www.ispan.waw.pl